Nr. 7—9. 1 Aprilie—1 Maiu 1914. Anul VIII.

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ŞTIINŢA ŞI VIEAŢA BISERICEASCĂ.

— APARE DE DOUĂ ORI PE LUNĂ. —

REDACTORI:

Dr. NICOLAE BĂLAN şi Dr. SILVIU DRAGOMIR.

CUPRINSUL:

Sibiiu, 1914.
Tipografia arhidiecezană.

Redacţia şi Administraţia:
SIBIIU, Strada Reissenfels Nr. 11.

Anul VIII. 1 Aprilie — 1 Maiu, 1914. Nr. 7—9.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și vieața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 10 cor.; pe o jumăt. de an 5 cor. — Pentru România 12 Lei.
Un număr 50 fil.

EVENIMENTE ACTUALE DIN BISERICA ROMANO-CATOLICĂ.

Cazul Episcopului Bonomelli sau cum ies la iveală dreptățile celor bîrfiți.

I.

In numărul din 15 Noemvrie—15 Decemvrie al *Revistei Teologice*, am arătat schimbarea operată în direcțiunea politică a catolicismului italian și, în acelaș timp, am vorbit despre declarațiunile făcute la o adunare catolică din Milan de către arhiepiscopul de Udine Rossi, prin care el îndrumă lucrurile spre părăsirea unui însemnat punct din programul politicei papale în Italia.

Acest însemnat punct erau pretențiunile Vaticanului de a aveà în Italia putere pămîntească asupra unei bucăți de teritor. Și fiindcă guvernul italian niciodată nu s'ar fi învoit să cedeze ceva din suveranitatea sa națională, urmà că totdeauna trebuià să domniască ura între acest guvern și puterea papală.

Aceasta erà marea durere a catolicilor sinceri, care în acelaș timp voiau să fie și buni patrioți, și tot acest fapt erà și veșnicul argument care li se puneà înainte de adversari. Odată ce sunteți catolici, li se ziceà, voi umblați să restabiliți puterea temporală a Bisericii, prin urmare să sfâșiați Italia. Deci, dacă sunteți catolici, sunteți răi Italieni.

Și situațiunea aceasta firește că erà chinuitoare pentru patrioții care în acelaș timp voiau să fie și buni catolici. Nu puteau ieși însă din acest impas și trebuiau să sufere. Politica lui Piu IX și Leon XIII a fost politică de intransigență. Ei nu cedau nimic din acest program și de aceea catolicii erau siliți să nu se bage în luptele politice, ca să nu aibă amestec cu vieața politică a Statului care răpise domnia temporală a Papii. Amestecul la

vieaţa Statului s'ar fi părut ca o recunoaştere a acestui Stat, de care Vaticanul nu voià să ştie.

Au trecut aşa zeci de ani în care catolicii n'au putut luà parte la vieaţa politică a regatului peninsular şi le-a fost dat ca abià în timpul pontificatului lui Piu X, după trecerea printr'o experienţă, care a arătat că nu se mai poate ajunge la restabilirea domniei temporale, abià după atîta vreme, zic, le-a fost dat şi lor să răsufle şi să scape de ponosul care li se aduceà că, fiind buni catolici sunt răi patrioţi.

Piu X le-a permis, deşì cu oarecari mărginiri, să ia parte la vieaţa politică a Statului, adică să meargă la vot şi să poată fi aleşi în parlament, aşa că ei s'au pus în poziţiunea de a arătà ce vor şi ce sînt în stare să facă pentru Italia.

Deci, odată liberi în această parte, urmà să nu se mai facă mult caz de puterea temporală a Papii, şi probă că lucrurile erau în legătură, e că, puţin timp după amestecul catolicilor în vieaţa politică, au venit şi declaraţiunile Arhiepiscopului Rossi, care cuprindeau în ele sensul că se poate face abstracţiune de vechile pretenţiuni ale Vaticanului.

Va să zică, după o lungă experienţă, se vedeà, în timpul celui de al treilea pontificat dela luarea Romei de Italieni, că pretenţiunea de stăpînire pămîntească din partea papilor nu mai poate aveà valoare reală şi trebuie părăsită. Acum chestiunea erà limpezită şi păreà firesc că nu poate fi decît aşa.

II.

Alţii însă văzuseră aceasta cu mai mult de douăzeci de ani înainte. In această categorie a fost unul din cei mai mari episcopi ai Italiei de azi, Monseniorul Geremia Bonomelli, episcopul Cremonei, care de mult gîndeşte aşa precum a vorbit Arhiepiscopul Rossi, şi a avut mult de suferit în vieaţa lui, fiindcă a gîndit mai de mult ceiace acum se socoteşte lucru firesc şi cuvînt de mîntuire pentru catolicii italieni.

Odată însă nu erà aşa. Ceiace azi e bun şi drept şi legitim, acum 20—30 de ani erà erezie. Erà o monstruozitate să pretindă cineva ca să se renunţe la domnia temporală a papii. Şi Episcopul Bonomelli, care încă dela 1888 erà de părere că trebuie să se renunţe, a avut să sufere din pricina aceasta.

Iată că dreptatea îi iese la iveală acum, cînd i-a ajutat Dumnezeu să trăiască pînă la vrîsta de 83 de ani, pentru a aveà satisfacţiunea să vadă că el erà pe drumul cel drept, iar vrăjmaşii săi erau strîmbi şi pe drumul rătăcirii.

Acest episcop e unul din marii patrioţi ai clerului italian. El a întreţinut totdeauna raporturi de mult devotament cu curtea

regală italiană, și aceasta l-a făcut totdeauna să fie rău privit de cercurile intransigente ale Vaticanului din vremea lui Leo XIII. Și el, omul capabil, episcopul adorat în eparhia lui, patriotul care se muncea cu cele mai grave probleme sociale, el care cel mai mult în Italia s'a ocupat cu chestiunea emigranților italieni, care se întorceau istoviți și bolnavi din America, — el a fost ținut totdeauna la index și n'a putut ajunge mai departe în conducerea Bisericii. Ar fi meritat înaintea tuturor să între în sfatul Bisericii, să ajungă cardinal, ba chiar și papă, — dar n'a putut. N'a putut din pricina vederilor lui liberale, a patriotismului său, a spiritului său înalt și drept. El care s'a ocupat totdeauna de clerul eparhiei lui, el care a publicat volume peste volume pentru a aduce lumină în Biserică, — el a fost ținut totdeauna departe de un mare scaun bisericesc și a rămas fixat, pînă la această vrîstă de 83 de ani, la micul scaun al Cremonei.

Și totuș omul acesta aveà dreptate. El vedeà mai limpede ca alții. Incă dela *1888* el spuneà lucrurile pe care alții le-au înțeles abià acum.

Deci cum trebuie să se numească acei care atunci nu le-au înțeles și care tocmai din cauza lor au ținut departe de frînele Bisericii pe un bărbat ca Geremia Bonomelli, care vedeà mai bine ca ei și care l-au ținut la distanță anume fiindcă vedeà mai bine ca ei?

Sînt greșeli neiertate, și aceasta e una din acelea, fiindcă nu se mai poate reparà. E o greșală comisă contra Bisericii catolice înseși, fiindcă a împiedecat-o de a aveà de mult la cîrma ei luminile lui Bonomelli.

Nu e de plîns el, care, cu toată vrîsta sa înaintată, are, măcar așa de tîrziu satisfacțiunea și mărturisirea conștiinței că a fost pe calea cea dreaptă, iar strîmbii erau ceice-l bîrfeau; ci e de plîns Biserica unde domnește un spirit îngust, scurt la vedere, care împiedecă adevăratele capacități să ajungă unde trebuie.

III.

Cu ce se făcuse vinovat vrednicul episcop, care și-a păstrat toată vioiciunea tinereței, cu toți cei 83 de ani ai săi?

In 1889 a publicat anonim o carte intitulată **Roma și Italia și realitatea lucrurilor, Cugetări ale unui prelat italian** (*Roma e l'Italia e la realtà delle cose, Pensieri di un prelato italiano*). In cartea aceasta își dă pe față toată ardoarea lui patriotică și cititorul n'o poate citì fără a se emoționà însuș de adînca iubire de țară a episcopului, mai cu seamă cînd spune el că a plîns cînd a văzut cele dintîi batalioane italiene intrînd pe teritorul italian. Căci țara lui erà odată pe mîna Austriacilor și a

altor dominaţiuni străine, erà împărţită între mai multe stăpîniri, pe cînd visul patrioţilor italieni erà de a-şi vedeà ţara unificată. Şi între aceste stăpîniri, care-şi împărţeau Italia între ele erà şi aceea a Papii. Deci cine doreà unificarea Italiei, de fapt luà poziţiune contra aspiraţiunilor papale. Inima unui patriot italian, care erà în acelaş timp şi bun catolic, trebuià să fie o inimă împărţită. Dorind să fie cu inima şi colo şi colo, trebuià să se umplă de suferinţă, fiindcă aceasta erà o imposibilitate de fapt.

De acì multă ură contra papilor, care erau declaraţi drept vrăjmaşi ai Italiei, fiindcă umblau să strice unitatea ei naţională. De acì în mare parte campania anticlericală în Italia şi identificarea ei cu adevăratul patriotism, care vrea să păstreze integritatea naţională a Statului.

Fără îndoială că de aceste sentimente a fost zbuciumată inima Episcopului Geremia Bonomelli, cînd a scris cartea pomenită la 1889. El s'a pus pe punctul de vedere al unui bun naţionalist şi a spus că trebuiesc părăsite pretenţiunile de stăpînire pămîntească pe care le mai nutresc papii. Ca bun catolic, a declarat că desfiinţarea Statului papal prin puterea armatelor italiene a fost o nedreptate care s'a adus Capului catolicismului. Dar a adăugat că sunt nedreptăţi în faţa cărora trebuie să te supui şi că se produce mult mai mult rău, dacă umbli să-ţi capeţi toată dreptatea şi să-ţi restabileşti starea de mai nainte.

Soluţiunea lui erà cu totul creştină, fiindcă creştineşte vorbind, trebuie să fi stăpînit de spiritul de jertfă şi să faci abstracţiune chiar şi de dreptatea ta, cînd trebuinţa cere.

O restabilire a puterii papale, spuneà Episcopul Bonomelli, ar fi mai rea decît repararea nedreptăţii comise în contra papii la 1870, cînd armatele italiene au intrat în Statul lui. Autorul arătà umilirea care s'ar aduce Italiei, şi în inima lui de patriot sufereà la acest gînd.

Deci părerea lui erà ca Vaticanul să renunţe la această pretenţiune şi să intre în alte raporturi cu Statul. Personal Episcopul Bonomelli făceà cu prisosinţă acest lucru, căci el întreţineà cele mai bune raporturi cu toţi membrii familiei regale italiene şi erà primit la Quirinal cu cea mai curată prietenie. El doreà însă ca aceasta să ajungă a fi situaţiunea oficială a Bisericii, şi nu numai atitudinea izolată a cîtorva.

Cartea episcopului, apărută în timpul intransigenţei lui Leon XIII şi a secretarului său, Cardinalul Rampolla, fu rău primită. Indată a fost pusă la index. Se păreà o enormitate ca un membru al clerului catolic să primească soluţiunea renunţării şi să dea instrucţiuni Vaticanului de a se împăcà cu starea de fapt a lucrurilor, admiţând unitatea Statului italian.

Față de osândirea cărții însă și, ca bun catolic, recunoscând dreptul Episcopului Romei de a censurà ce fac alții, el își plecă capul și comise un act pe care noi, ortodocșii, care nu admitem primatul Episcopilor Romei, îl pricepem mai greu.

Deșì cartea apăruse anonim, odată ce a fost osîndită, Episcopul Bonomelli se suì pe amvonul catedralei sale din Cremona, se mărturisì drept autor al cărții osîndite și declară că se supune în totul hotărîrii luate de autoritatea superioară. Fapta aceasta, oricum ar fi calificată de noi necatolicii, ne dă o probă despre corectitudinea, sinceritatea și curăția de cuget a Episcopului Bonomelli. Din momentul ce fapta lui a fost osîndită, el nu s'a ținut ascuns, ci a eșit la iveală, ca un om care vrea să supoarte, dupăcum cele bune, așa și cele rele.

Caz ca acesta se mai cunoaște în istorie, acel al lui Fénelon cu cartea sa **Maxime ale sfinților** (*Maximes des saints)* care de asemenea a fost osîndită de Roma, osîndă urmată de mărturisirea și supunerea episcopului.

Dar dela 1889 pînă acum cît s'a schimbat cursul lucrurilor! Ideile osîndite atunci și pentru care Episcopul Bonomelli a trebuit să sufere și să facă amendă onorabilă în fața credincioșilor săi, azi au ajuns monetă curentă și au fost adoptate drept soluțiune necesară a unei chestiuni spinoase. Pe cînd sub Leon XIII chestiunea aceasta erà văzută și dezlegată din punctul de vedere al intransigenței celei mai înverșunate, sub Piu X ea e văzută sub altă lumină și soluțiunea Episcopului Bonomelli dela 1889 azi e soluțiunea oficială! Ce bine înțelegeà și ce vedere limpede aveà Episcopul Cremonei, și ce mîngăiere trebuie să simtă acuma, cînd vede că mersul lucrurilor i-a dat dreptate și că toți au ajuns la convingerile sale, *odinioară puse la index!*

Bucuria simțită și-o și arată într'o carte pastorală publicată de curînd și care a și atras atențiunea asupra ei și a făcut mult zgomot, atît în Italia, cît și în străinătate.

IV.

Episcopii catolici au obiceiul că, în apropierea Postului Mare publică cărți pastorale, în care ei tratează cele mai actuale chestiuni, precum *presa păgubitoare, asociațiunile creștine, erorile cugetării moderne*, etc. Cînd vine epoca Postului Mare, toate revistele bisericești sînt pline, la rubrica bibliografică, cu titluri de cărți pastorale. Firește, multe trec neobservate.

Tot așa a scris și Episcopul Bonomelli. Ale lui însă au fost totdeauna observate, pentru competența cu care totdeauna a scris și a tratat chestiunile. Și fiindcă el totdeauna a adus o notă nouă, originală, o cugetare serioasă, și nu numai bana-

lităţi, s'au făcut discuţiuni asupra ideilor emise de el în unele epistole pastorale. Uneori şi-a atras ocara catolicilor intransigenţi, ba chiar şi dezaprobarea Vaticanului pentru pastorala din 1906, întitulată **Biserică liberă în Stat liber** (*Libera Chiesa in libero Stato)*, în care scrià despre separaţiunea dintre Biserică şi Stat în Francia şi se pronunţă pentru separaţiune. Această pastorală a fost tradusă şi în nemţeşte.

Alte pastorale au trezit discuţiuni înfocate şi dacă n'au ajuns pînă la osîndire din partea Vaticanului, i-au atras însă cuvinte aspre dela alţi fanatici.

Şi anul acesta valorosul episcop al Cremoniei şi-a publicat pastorala sa. A scris despre *clericali şi anticlericali*. De data aceasta însă se aflà la largul lui şi fără temere de dezaprobare din partea autorităţii, fiindcă tratà despre rolul credinciosului catolic în Statul italian, adecă tocmai despre chestiunea care în 1889 îi atrăsese dezaprobarea, care acum însă erà văzută altfel şi căpătase însaşi soluţiunea dorită de el.

Deci el revine asupra chestiunii de atuncea, constatînd că starea de fapt acum e schimbată, şi anume aşa cum cu zeci de ani mai nainte arătà în cartea condamnată.

Se înţelege că tocmai progresul acesta şi venirea la ideile lui l-au încurajat să scrie tema din anul acesta, temă care în alte împrejurări nu se puteà tratà fără pericol.

In pastorala din anul acesta Episcopul Bonomelli arată schimbările prin care a trecut politica religioasă în Italia şi constată că azi ea e pe cale de transformare şi că-şi părăseşte vechile formule. «Lăsînd la o parte, zice el, chestiunea romană şi puterea temporală, ea aspiră să între în curentul vieţii publice». Spunînd acestea, Episcopul Bonomelli face aluziune directă la manifestaţiunea politică a catolicilor în Milan, cu care ocaziune a vorbit Arhiepiscopul Rossi în Noemvrie trecut, şi unde mulţi episcopi şi laici autorizaţi au susţinut o dezlegare a raporturilor dintre Vatican şi regatul Italiei pe altă cale decît aceea a puterii temporale pretinse de papă.

Deci pastorala lui din anul acesta e în legătură cu schimbarea petrecută în politica bisericească din Italia, ba încă e şi motivul pentru care a tratat el tocmai această chestiune.

După părerile episcopului, politica bisericească nu e tot una cu însaşi activitatea creştină a Bisericii. De aceia, în pastorala lui, el face bine deosebire între *clericalism* şi *catolicism*. Clericalismul e mai mult catolicismul sub aspectul politic şi care mai adeseori face politică, cu tot cortegiul ei de bănuială, ură şi duşmănie decît operă bisericească. Acesta e cel care a adus mult rău Bisericii catolice, fiindcă sînt clericali care au numai

acţiunea politică şi nimic din catolicism, adică nimic din elementul creştin al catolicismului. Drept culme, există clericali necredincioşi.

Partea urîtă în catolicism e mai cu seamă clericalismul. Pretenţiunile Vaticanului de a aveà o posesiune pămîntească sînt izvorîte şi susţinute nu de partea creştinească a catolicismului, ci de cea clericală, adică de direcţiunea politică care de multeori nici nu vrea să ştie de creştinismul propriu zis.

Episcopul Bonomelli deosebeşte trei specii de clericalism: *clericalismul politic* sau clericalismul propriu zis, de care am şi vorbit pînă acum, *clericalismul religios* şi *clericalismul integral sau intransigent.*

Pentru Episcopul Bonomelli, clericalismul religios e însuşi catolicismul în acţiune. Intru cît credincioşii catolici cu preoţii lor vor să aibă o activitate socială şi să facă pe oameni să simtă că prin credinţa creştină societatea se poate îmbunătăţì şi să îmbunătăţeşte de fapt, întru cît, deci, ei vor să influenţeze vieaţa societăţii prin operele izvorîte din credinţa lor, îndeplinesc o acţiune religioasă, şi aceasta e clericalismul religios.

Pe acesta toată lumea îl vrea, fiindcă oricine simte că are a face cu o contribuţiune de virtute la vieaţa tulbure pe care o duce societatea. Orideunde vine îmbunătăţirea, să vie. Ea e bună şi bine primită, din orice parte va venì, deci şi dela catolicism. Aplicarea creştinismului la vieaţă e tot ce trebuie lumii, şi ca să pomenim de una din manifestările mai nouă ale lui, vom amintì de acea descrisă mai nainte sub această rubrică şi tot în această revistă, sub numele de *Sillon* şi de activitatea *silloniştilor.* Cei grupaţi sub această numire nu făceau altceva decît operă socială creştină, o înoire a vieţii omului prin credinţa lui religioasă.

Clericalismul politic e altceva. El nu are permanenţa de program a clericalismului religios, care-şi scoate activitatea din eternitatea Evangheliei, ci se schimbă cu vremea. El e în serviciul unui partid şi alcătuieşte un partid, în luptă cu alte partide. Se luptă şi combat nu pe adversarii creştinismului, ci pe cei care nu au aceleaşi vederi politice ca ei. Combat chiar pe ceice sînt mai buni creştini decît ei. Astfel a fost cazul *Sillon*-ului pe care l-a mîncat clericalismul politic.

Acest clericalism politic a compromis catolicismul, şi din cauza lui a avut de suferit şi Episcopul Bonomelli. Căci ori de cîteori cineva grăià în numele creştinismului şi loveà în lipsa de creştinism a clericalismului, lipsă care foarte bine se observă la organele clericale din Francia (*Action française*, *Univers* etc.), aveà de suferit din cauza acestui clericalism. Şi în Vatican acest

clericalism erà puternic reprezentat. Sub Leon XIII și Cardinalul Rampolla el a bîntuit cu furie. Pretenţiunile politice ale catolicismului au fost susţinute prin clericalismul politic.

Lumea are scîrbă nu de creştinism, pe care îl respectă, cînd e bine şi sincer reprezentat, ci de clericalism, care e un sistem politic ca oricare altul.

Episcopul Bonomelli spune că, întîlnindu-se odată cu unul din cei mai eminenţi oameni politici italieni, care rînd pe rînd a fost deputat și senator, acesta i-a spus: «Vedeţi, sînt numeroși, mai numeroşi decît credeţi, senatorii şi deputaţii care se mărturisesc credincioşi şi catolici sinceri, dar nu veţi găsì cinci care să consimtă a fi numiţi clericali, și pot să vă asigur că și eu resping acest epitet». Şi adaugă episcopul că acel care vorbeà astfel erà un bărbat de înaltă cultură şi catolic convins.

Cu alte cuvinte, vor oamenii religiune, nu vor însă politică sub etichetă religioasă. Nu vor sub numele religiunii lucruri care nu sînt religioase, ci au tot caracterul de patimă, orbire și mărginire omenească.

De acest clericalism au suferit Ţările catolice şi parte din programul lui erà chestiunea puterii pămîntești a papii.

Partidul catolic scoţînd din program acest punct, se uşurează de o mare greutate și poate intra liber în vieaţa politică. El se apropie mai mult de forma clericalismului religios, adică de urmărirea programului creştin şi realizarea lui în vieaţa poporului. Căci, după cum erau lucrurile mai nainte, pentru catolicii din Italia se potriveà cuvîntul cardinalului Manning: «Nenorocite popoarele la care sentimentul naţional se găseşte în dezacord cu sentimentul religios». In adevăr, să fii pe de o parte patriot, iar pe de altă parte să ai în programul tău scoaterea unei bucăţi de teritoriu de sub suveranitatea Statului, era un lucru greu de împăcat.

Episcopul Bonomelli salută cu bucurie această uşurare şi armonie stabilită acum în cugetul catolicului italian, cînd el poate fi şi italian și catolic. Aspiraţiunile naţionale și patriotice pot merge în paralel cu credinţa religioasă, ceiace a fost totdeauna marele dor al Episcopului Bonomelli, pentru care a avut însă să străbată prin multe amaruri. Noi asistăm chiar la un eveniment pe care episcopul de Cremona, calculînd cum erau lucrurile cu puţin mai nainte, nici n'ar fi îndrăznit să-l spere: catolicii italieni au devenit supuşii cei mai leali şi mai drepţi ai casei de Savoia.

Ajungînd lucrurile pînă la acest pas plăcut pentru Episcopul Bonomelli, el scrie acum liber, așa cum în inima lui de mult erau gîndurile, dar cum nu puteà să le scrie, din cauza clerica-

lismului intransigent. In pastorala sa, el arată cum trebuie să fie programul noului partid:

«Noi, catolicii, zice el, primim vieaţa modernă în tot ceeace «are ea bun şi în tot ce nu e protivnic credinţei noastre. In «opoziţiune însă cu programele negative ale partidelor vrăjmaşe, «noi voim să afirmăm în vieaţa noastră publică principiile de «dreptate, libertate, ordine şi solidaritate care sînt emanaţiunea «naturală a sentimentului religios. Noi primim toate formele «progresului intelectual, moral, economic şi social, dar voim «ca acest progres să fie creştin, să fie o afirmaţiune, şi nu o «negaţiune a spiritului din care a eşit civilizaţiunea europeană «de azi.»

Şi în altă parte:

«Noi nu cerem nici privilegii nici favoruri; noi nu cerem «decît un lucru: libertatea.»

Şi citează acì versul din Dante:

Libertà vo cercando ch'è si cara.
Stăruitor caut scumpa libertate.

Tocmai aşa vorbeau acum vreo 50 de ani marii catolici liberali francezi Lacordaire şi Montalembert. Atît de tîrziu se aude iarăşi cuvîntul lor prin scrisul eminentului episcop din provincia Lombardiei.

Evenimentele au făcut ca el să poată vorbì şi să-şi spuie gîndurile care zăceau ascunse în păturile cele mai adînci ale inimii. Acum cîteva luni numai şi n'ar fi fost cu putinţă să poată vorbì astfel. Autoritatea bisericească ar fi intervenit energic. După cele petrecute însă, cuvîntul episcopului din Cremona pare acum o binecuvîntare peste toate.

Fără îndoială, nu trebuie să credem că tot ce scrie Episcopul Bonomelli în ultima sa pastorală place sau e în ideile Vaticanului. Nu, pentrucă toţi ceice, fie episcopi, preoţi sau laici, au apărut pe arena vieţii publice italiene, cu ocaziunea ultimelor evenimente, au lucrat din punctul de vedere naţional şi patriotic şi după situaţiunea lor de organe aflătoare în cuprinsul unei ţări şi al unui popor. Papalitatea însă e mai mult decît atîta. Ea e putere internaţională, peste toţi, şi de aceia nu ia lucrurile numai din punctul de vedere al unei singure naţiuni.

Aceasta face că ea nu poate privì cu ochi prea veseli toate manifestările acestea. Dar e nevoită să le lase libere, pentrucă, aşa cum se aflau lucrurile, nu le mai puteà oprì. Vaticanul a fost silit de curent să lase slobod zăgazul, şi aşa a intrat să vîsliască pe curentul deschis şi Episcopul Bonomelli.

Clipa venită pentru el e o clipă istorică, fericită, şi de aceia merită menţionată.

Arhim. ***Scriban.***

F. Thomas.

CHESTIUNI VITALE.

XVI.

Probabil sau sigur?

Dacă celce se **indoeşte** *ar îndrăznì să meargă până la capătul îndoelilor lui, ar fi silit să* **creadă.**

* * *

Toată lumea cunoaşte pagina aceea celebră din *Cugetările* lui Pascal, unde marele filozof caută să-şi câştige adversarul la credinţă, punându-l să facă prinsoare pentru adevărurile religioase: să presupunem, zice el, că adevărurile acestea nu sunt decât iluzii; atunci sigur că n'am aveà de pierdut mare lucru. Dacă sunt adevărate, dimpotrivă, avem să câştigăm totul. Argumentul poate păreà prea utilitarist, însă pentru unele spirite are mare valoare, mai ales când Pascal la sfârşitul argumentării lui, demonstră că în fond totul se reduce la o chestiune morală. Cei mai mulţi credincioşi sunt aşa din pricina păcatelor lor. Dacă ar renunţà sincer la ele, nouă zecimi din indoelile lor ar dispăreà. In definitiv, balanţa se va plecà totdeauna de partea voinţei.

In această ultimă *chestiune vitală*, aş vrea să întrebuinţez un argument care nu e fără analogie cu al lui Pascal... şi cu tactica de răsboiu. Mi-se pare că sunt două feluri de a purtà răsboiu: putem procedà prin defensivă, respingând pe adversar ori de câteori se apropie; prin ofensivă, prevenindu-i atacurile sau prin combinarea ofensivei cu defensiva, ascunzând sub pretextul de apărare un atac cu atât mai grozav cu cât e mai indirect.

Capitulul acesta va aveà deci trei părţi: In prima mă voiu încercà să dovedesc că sunt mai multe probabilităţi decât se crede de partea credinţei decât de partea negării şi că a crede nu e chiar absurd de tot.

In partea a II-a mă voiu silì să arăt că e absurd să nu credem, deoarece necredinţa ne duce la dileme din care nu putem ieşì, dileme care sunt nişte imposibilităţi.

La sfârşit voiu apelà la tribunalul suprem al conştiinţei, la imperativul categoric, pe care numai credinţa îl poate justificà. Dacă omul respinge autoritatea aceasta, o face fiindcă preferă răul în locul binelui şi ca urmare caută să înlăture un martor care-l jigneşte.

Vom purtà un răsboiu deci, însă un răsboiu bun, fiindcă adversarul nostru e un cetitor iubit şi scopul nostru e să-l smulgem din ghiarele morţii aducându-l la credinţă, şi prin asta la vieaţă.

Ca să începem, afirm că realitatea obiectelor credinței e mult mai probabilă ca nimicnicia lor; prin urmare nu e absurd să credem. Ne aflăm în fața universului și, în universul acesta ne aflăm în fața sistemului solar și a planetei noastre. Aceasta din urmă deşì e un punct imperceptibil în spațiu, trebuie să aibă însă o origină. Și din trei una: ori a existat în totdeauna, neavând niciun început, cu toate fazele de desvoltare, pe care le putem constatà, ori s'a făcut singură, fiind rezultatul întâmplării și a unei succesiuni de lovituri de deget mai mult sau mai puțin fericite; ori în fine provine dintr'o cauză primă, înțeleaptă, puternică și inteligentă, pe care credința o numește Dumnezeu. Care din cele trei alternative pare a fi cea mai probabilă? Nu cea din urmă, a credinței? Prin urmare, probabil că Dumnezeu există.

Dumnezeul acesta poate fi bun sau rău, milos sau crud, sfânt sau pervers. Cetitorul sincer și imparțial va hotărî ușor că probabilitatea e de partea bunătății, milii și sfințeniei, cu toate aparențele contrare, dacă cel puțin ascultă glasul lăuntric al conștiinței.

Iată însă că făpturile superioare care există pe planeta noastră, oamenii, cad în rău și târăsc cu ei în suferință și în desordine o mulțime de alte ființe: ce se va întâmplà probabil? Ori că Dumnezeul înțelept, milos și sfânt îi va lăsà să meargă pe calea greșită, cum vor ei, îi va lăsà să se cufunde din ce în ce mai mult în păcat și suferință, fără să se mai îngrijească de ei, ascultând cu indiferență strigătele lor de desnădejde; ori, că, dimpotrivă mișcat de o mare compătimire, fiindcă e bun, milos și sfânt, va intervenì direct spre a da mâna făpturii pierdute, cum ar întinde un tată fiului său căzut în fundul unei prăpăstii. Probabil ca să nu zicem sigur că Dumnezeu va face ca și tatăl acesta. Deasemenea, când prin credință credem că Dumnezeu a intervenit în Isus Hristos spre a mântuì pe cei păcătoși, credința noastră n'are nimic absurd ci dimpotrivă are un caracter de probabilitate pe care nu-l are necredința.

Isus Hristos intervine în lume fiind trimis de Dumnezeu. Dacă vrea să fie un mijlocitor și să împace creatura cu Creatorul ei va puteà, ori să fie părtaș în acelaș timp și naturii lui Dumnezeu și naturii omului, să fie și om și Dumnezeu ori să fie una din ele. Cu toate greutățile pe care le prezintă prima alternativă totuș ea pare cea mai probabilă pentru oricine se pătrunde bine de rolul de mijlocitor pe care l-a împlinit Hristos pe pământ.

Iarăș, dacă Isus e reprezentantul unui Dumnezeu sfânt și bun, e mult mai probabil că și Hristos la rândul lui se va arătà

oamenilor mai degrabă ca o ființă bună și sfântă, decât crudă și păcătoasă.

Spre a-și săvârșì opera dumnezeească, își va alege una din următoarele două metode: ori va întrebuințà forța și va aduce omenirea la ascultare prin constrângere, căutând să subjuge pe cei revoltați reducându-i la neputință și în acest scop va dispune de o mare putere materială, de o armată nebiruită, de care se va servì ca să cucerească lumea. Ori dimpotrivă, înțelegând că răul e mai întâiu interior și că, de altă parte libertatea omului e o realitate, va atacà răul în rădăcina lui ascunsă, inima, respectându-i libertatea aceasta. Tocmai asta a făcut-o și Hristos după Evanghelii, în învățăturile și în sacrificiul lui de pe cruce. Lucrul acesta erà ușor de prevăzut, deoarece metoda II-a e mult mai probabilă ca cea dintâiu: nu-i absurd prin urmare să credem tot ce ne spune Evanghelia asupra acestui punct.

Odată săvârșită opera lui pe pământ, e probabil oare că trimisul lui Dumnezeu se va întoarce în cer uitând de opera aceasta, și fără a se mai îngrijì de generațiile omenești care se vor succedà pe pământ? Nu e oare mult mai probabil că va terminà ceeace a început? Nu-i trebuie lui o putere suficientă spre a-și ajunge scopul acesta? Și aici Evanghelia ne dă ipoteza cea mai admisibilă vorbindu-ne de o continuare a operii lui Hristos prin acțiunea Duhului sfânt care aduce cu timpul omenirea la ascultarea de Mântuitorul și la săvârșirea binelui în ordine și sfințenie. Probabilitatea, în punctul acesta ca și în cele precedente, e deci de partea credinței, și cel care crede nu e desigur mai absurd ca cel care nu crede: vom vedeà îndată că absurditatea e să nu credem.

Până atunci, spre a încheià această primă parte, pe care am numit-o parte defensivă, vom spune că omul care crede probabil că e mai aproape de adevăr ca cel care nu crede. Credința lui îl face să întrezărească perspective minunate. El are drept să fie optimist deoarece dacă vine dela un Dumnezeu care-l iubește și dacă Dumnezeul acesta a făcut totul spre a-l aduce la el când s'a rătăcit, poate fi sigur că vieața lui are un scop măreț și că, spre a ajunge scopul acesta, trebuie să se încreadă în Dumnezeul milelor care-l învăluește din toate părțile cu grația lui. Credința nu trebuie respinsă fără motive puternice, deoarece ea îl face să intrezărească vârful cel mai schinteietor, ș-i făgăduește deplina potolire a setei lui de fericire, iubire, lumină și vieață. Cel care crede, deacum încolo își poate da la o parte toate vălurile și, ridicat de curentul atotputernic al dragostei dumnezeești, se poate lăsà târît spre ținuturile încântătoare întrezărite în visurile lui. Să-și potrivească numai glasul după glasul acelor mulțimi de cre-

aturi care laudă pe Creator: cu pasărea pe rămurea sau serafimul pe tron, poate lăudà pe cel care a făcut cerul atât de albastru și vieața atât de frumoasă. Cum să nu cânți pe pământ când vieața pământească e aurora unei zile mărețe care nu va aveà sfârșit?

Dar să lăsăm vârfurile și să ne coborîm pe șes la scepticul care nu ne-a putut urmà. Presupun că celece preced, fără a-l convinge în totul, l-au zguduit oarecum. Să încercăm acum să-i arătăm o notă nouă, mai convingătoare, dacă se poate, și pentru asta să trecem în ofensivă, atăcându-l direct. Aș vrea să-i arăt că pozițiunea pe care a luat-o n'o poate ținea, dacă se gândește puțin și trage toate urmările logice din cugetările lui. Incep cu ce am terminat adineaori, cu Isus Hristos.

Necredinciosul nu crede că Isus Hristos e ceeace spun Evangheliile și credincioșii că e, ci e un simplu om, mai puternic și mai ales, mai bun ca oricare altul, pe care l-au apoteozat discipolii. In imaginația lor, ei au făurit un tip care n'a trăit niciodată: ce vreai, erau orientali, adecă oameni care descriu în colori vii, poeți admirabil înzestrați, care și-au idealizat eroul tocmai cum divinizau cei vechi pe oamenii lor mari și sfârșiau prin a face din ei niște zei.

Insă, puneți mâna pe conștiință și spuneți, se poate oare ca un grup de oameni, majoritatea fără cultură — mulți erau pescari — să fi putut creà un asemenea tip și încă așa de complet, cum n'a inventat nici un Platon, un Aristotel, și niciunul din cei mai mari filozofi? Mai mult ar fi putut renunțà ei la toate, ca să-l facă cunoscut lumii întregi? S'ar fi lăsat ei să fie persecutați pentru el, și încă persecutați în chipul cel mai crud și la urmă, tot pentru el, să sufere chinuri și chiar moartea? N'ar trebuì atunci, cum spune Rousseau, ca inventatorul unui asemenea erou să fie mai mare chiar decât eroul și n'am cădeà în greutăți de zeceori mai mari? Eu afirm aici, iubite cetitor, că îți trebuie, ca să crezi așa ceva, o credință mult mai mare ca a credincioșilor.

Apoi, fără ca să fie nevoie să insist, te văd luând repede o altă atitudine; te retragi cu câțiva pași ca să te întărești în altă pozițiune: împreună cu mulți sceptici recunoști că apostolii n'au putut inventà un asemenea tip; Isus Hristos a existat și e ceva extraordinar și neînțeles, el însuș a afirmat că e fără păcat, desăvârșit de sfânt, Fiul lui Dumnezeu ca nimeni altul, întreținând legături unice cu Dumnezeu. Apostolii n'au făcut altceva decât să mărturisească ceeace au văzut. Dar atunci, nici nu trebuie să explicăm aceste fapte curioase zicând că Isus Hristos s'a exaltat singur treptat-treptat, fără să-și dea totdeauna bine

seama, dus de entuziasmul lui şi al mulţimii, şi că a început să afirme lucruri pe cari le credeà adevărate, dar care nu erau aşa? S'a înşelat singur cu bună credinţă sau poate inducând în eroare pe contimporanii lui, fără să dea mare importanţă acestui fapt, din pricina scopului superior pe care-l urmărià. El a înţeles că pentru a-şi exercità toată influenţa asupra oamenilor trebuià să adopte ideile lor, să intre în vederile lor, să se adapteze ideilor lor, pentruca să-i câştige pentru bine, alipindu-i de persoana lui.

In cazul acesta Isus Hristos ar fi: ori un orb, poate cel mai orb dintre toţi, ori un înşelător. El însuş ar fi avut iluzii, sau ar fi târît cu voia lui pe oameni în eroare şi minciună: cine nu vede că o asemenea afirmaţiune e o imposibilitate, ca să nu zicem mai mult? Cum ar fi posibil ca cele mai bune opere care există pe pământ să aibă ca iniţiator pe un orb sau pe un mincinos? Cum ar fi posibil ca oamenii istoriei cei mai devotaţi în slujba binelui şi care şi-au dedicat vieaţa în serviciul altora uitându-se pe ei înşişi, să fi fost obiectul unei asemenea mistificări? Căci a susţineà o asemenea teză înseamnă a susţineà că civilizaţia creştină cu minunăţiile şi superioritatea ei necontestată faţă de toate celelalte, provine dintr'o iluzie sau amăgire: nu înseamnă asta a susţineà o teză absurdă?

Cum vezi, iubite cetitor, trebuie să recunoşti că trebuie să faci un pas mai departe, şi să mărturiseşti sincer că nu eşti sigur dacă a existat Isus Hristos: El trebuie să fie un personagiu legendar fără nici o realitate. Atunci însă, încă odată, cum se explică existenţa Evangheliilor cu povestirile sublime pe care le cuprind? Cum se explică existenţa nu mai puţin reală a acelor biserici creştine care poartă numele lui şi care în curând vor acoperì întreg pământul? Cum se explică civilizaţia aceasta de care beneficiezi tu însuţi, şi fără care nici n'ai existà poate? Fără să-ţi dai bine seama, tu trăieşti numai datorită lui Isus Hristos; Isus Hristos e cel care ţi-a cucerit drepturile, libertatea şi chiar libertatea de a-l negà. Nu înţelegi că negându-i existenţa, afirmi o absurditate, care nu se poate susţineà în faţa unui om inteligent?

Apoi dacă ştergem pe Isus Hristos din istorie, suntem gata să ne mai dăm înapoi cu un pas şi să negăm pur şi simplu intervenirea lui Dumnezeu în istoria omenirii, Isus Hristos meritând mai mult ca oricare altul titlul de trimis al lui Dumnezeu prin sfinţenia şi sublimele lui învăţături. In acest caz Dumnezeu n'a intervenit în mijlocul desordinii universale în care suntem cufundaţi. A putut auzì de mii de ani strigătele din ce în mai numeroase ale oamenilor aflaţi în primejdie. A putut privì şi asta în fiecare zi, dela înălţimea ceriului său, unde sigur că se bucură de o fericire desăvârşită, suferinţele făpturilor sale; le-a

văzut chinuindu-se în durere, înainte ca moartea să le fi smuls pe neașteptate. Soarele lui a răsărit în fiecare dimineață spre a luminà acest spectacol lugubru, spre a permite Invățătorului să e sature de asemenea grozăvii! Și El cel sfânt, bun, milostiv, înțelept și puternic nesimțind nimic sau nevrând să simtă nimic, a rămas nesimțitor, fără să vină în ajutorul fiilor săi, care totuș nu-i ceruseră să se nască și-l rugau să aibă milă de ei și să le întindă mâna! Nu înțelegi însă că asta e și grozav și absurd?

Dacă ți-s'ar povestì asemenea lucruri despre un părinte pământesc, te-ai indignà și ai cere cu drept cuvânt ca un asemenea monstru să fie aspru pedepsit, și tu îndrăznești să pui asemenea infamii pe seama lui Dumnezeu! Indrăznești să spui că ceeace abià ar puteà face un om degradat, Dumnezeu a făcut și face zilnic, și asta timp de mai multe veacuri? Sunt sigur că nu te-ai gândit niciodată la urmările negărilor tale și că în fond nu spui ceeace cugeți. Gândește-te deci și vei ajunge, sunt sigur, la una din alternativele următoare: ori Dumnezeu a intervenit în Isus Hristos ca să ajute omenirea și s'o scoată din prăpastie, ori El nu e decât o forță oarbă, inconștientă, o putere creatoare care, dupăce și-a împlinit opera, s'a retras, unde nu se știe, fără a aveà vreunul din caracterele Provedinței. Insă cum adineaori negai intervenția dumnezeească în Hristos, iată-te redus la alternativa II-a: Dumnezeul tău e o forță colosală, care creează fără să știe pentruce, care uită ceeace a creat, fără inimă, fără iubire. Afară numai de cazul când această forță treptat-treptat ia conștiință de sine pe măsură ce veacurile se scurg, dupăcum afirmă Renan, care credeà că Dumnezeu nu există ci se face; pentru marele scriitor fancez, Dumnezeu e capătul evoluției și e pe cale de formațiune. Când făpturile inteligente își vor fi ajuns deplina desvoltare și Dumnezeu va fi gata.

Drept vorbind, dacă așa e Dumnezeu, eu cred că omul are mai mare valoare ca el. Cel puțin omul are inimă, e simțitor, nu poate vedeà pe aproapele lui suferind fără a fi mișcat. Cu tot egoismul lui natural, în el e totuș ceva care vibrează. A spune însă că Dumnezeu e mai prejos ca omul rău, nu-i asta o absurditate și o imposibilitate? Atunci mai bine mergem până la capăt și concludem lămurit că Dumnezeu nu există. Așa fac spiritele logice care știu să tragă din premisele lor toate urmările pe care acelea le cuprind.

Ajunși aici au găsit ele oare, în decursul acestor negări, o pozițiune lămurită și rațională? Pot pune ele piciorul pe un teren solid? Niciodată! Căci, dacă Dumnezeu nu există, universul a trebuit să se facă singur, e produsul întâmplării. Intâmplarea a formulat și stabilit aceste legi admirabile pe care le descoperă

savanţii prin geniul lor: întâmplarea a calculat, de pildă, mersul astrelor în aşa chip încât peste o mie de ani putem prevedeà ora, minuta, secunda unei eclipse sau apariţia unei comete. La origina lucrurilor, nu mai întrezărim decât o gaură neagră, o prăpastie nepătrunsă. La sfârşitul lor prăpastia aceasta va apăreà iarăş şi ne va înghiţì, căci dacă la punctul de plecare n'a fost o cauză primă, nici un plan conceput de mai înainte, nu va fi nici un punct de sosire, nici un scop de atins la capătul drumului. Nu venim de nicăiri şi nu mergem nicăiri. Ne precede şi ne aşteaptă neantul. Suntem suspendaţi între două prăpăstii deschise, deopotrivă de grozave.

Şi atunci înţeleg de ce cugetătorul ajunge la cel mai negru pesimism, căci nimic nu-i garantează că nu e victima unui joc crud şi că dintr'o clipă într'alta nu e sfărâmat de angrenajul în care e prins. Cugetarea ne mai având niciun sprijin, nu mai poate fi sigur de nimic. Ştiinţa devine imposibilă din punct de vedere logic. Fiindcă de ce aceea ce e adevărat într'o zi şi într'un loc determinat ar fi adevărat şi mâne şi în alt loc? Dacă totul e efectul *întâmplării*, ce dovadă avem de stabilitatea legilor naturii? De ce nu s'ar transformà şi ele treptat-treptat, după legea universală a desvoltării continue?

Dacă ştiinţa e imposibilă, morala e şi ea imposibilă: dacă nu venim din nimic şi dacă vieaţa noastră n'are niciun scop, dacă suntem pe pământ jucăriile unei mistificări grozave, de ce să ne stăpânim instinctele şi pasiunile? Să le dăm deci frâu liber. Să profităm de cei câţiva ani de existenţă pe care ni i-a dat întâmplarea. Să nu ne impunem bariere jignitoare, ascultând de preceptele morale care în definitiv nu sunt decât prejudiţii învechite. Să mâncăm şi să bem, căci mâne vom murì! Aşa fac azi, aşa au făcut în toate timpurile o mulţime de oameni, care privind obiectele credinţei ca absurdităţi, au distrus tot ce erà de natură să le înfrâneze pasiunile. Nimic mai simplu spre a-şi împăcà conştiinţa, decât de a declarà ca absurde poruncile pe care le dă.

In ceeace priveşte punctul de vedere religios propriu zis, un spirit logic va ajunge să părăsească tot ce e ceremonie religioasă, cult, rugăciune etc. La ce să pătrăm nişte obiceiuri care nu sunt decât minciuni? Atunci însă va riscà foarte mult să facă experienţa pe care a făcut-o un ţăran mai mult sau mai puţin materialist, pe care l-a întâlnit într'o zi vestitul predicator Spurgeon. Vorbind cu el, Spurgeon îl întrebă dacă se roagă: Eu? Niciodată! răspunse ţăranul. La ce să mă rog? Nu Dumnezeu m'a făcut să izbutesc ci lucrul meu. — Intr'adevăr! zise pastorul. In cazul acesta vreai să facem o prinsoare? Ţine o piesă de 5 lei.

Dacă te obligi că n'ai să te rogi niciodată, ia-o şi ţine-o la d-ta. — Bine, zise celalalt. Nimic nu e mai uşor. N'am decât să continuu a trăì ca şi pân'acum. Iată însă că ţăranul rămânând singur, începe să se gândească la ce a făcut, începe să se turbure şi îşi zise: Să nu mă rog niciodată?... N'am făgăduit oare prea mult? Şi dacă voiu da de greutăţi, o mică rugăciune n'ar face rău. Şi dacă oiu cădeà greu bolnav mi-ar venì greu să nu mă rog deloc. Şi apoi e moartea: A! moartea! De departe adesea am rìs de ea. De multeori mi-am zis că după moarte totul s'a sfârşit. O! sigur cred că e adevărat... şi totuş în momentul acela solemn, unic în vieaţă, când trebuie să zici adio tuturor acelora pe care ia-i iubit, ca să mergi nu ştiu unde, fie chiar în pământ, o mică rugăciune n'ar face rău, chiar dacă ţi-ar aduce numai puţină linişte. Judecând astfel, ţăranul căută totuş să reacţioneze împotriva impresiunilor lui: Haide, îşi zise el, doar nu eşti femeie. N'o să devii superstiţios acum, dupăce ai fost atât de viteaz până acì. Apoi, vârînd mâna în buzunar zise: tot e ceva. Poţi da pe un ban o rugăciune. Totuş nu erà atât de sigur şi cu tot aerul lui de sceptic, seara, intrând în casă, fu foarte mişcat. Soţia îi observă încurcătura şi îl întrebă, însă nu putù află nimic. In loc de răspuns primì câteva vorbe care-i astupară gura.

Zilele trecură şi spiritul ţăranului nu se liniştì. Invoiala i-se păreà o greşală grea, iar cei 5 lei îl apăsau greu. Nu îndrăznià însă să se folosească de ei. A! cât ar fi vrut de mult să se scape de ei.

Spurgeon, de altă parte, îşi cunoşteà omul. El contà pe conştiinţa lui spre a săvârşì ceeace doar începuse. Apoi peste câteva săptămâni, venind să ţină o întrunire religioasă într'o casă lângă care locuià ţăranul, nădăjduià să-l vadă venind. Aşteptarea nu-i fu în zadar. Auditorii se strânseră şi imediat văzù că intră şi omul cel cu 5 lei. Erà timid şi abătut. Se aşeză în fundul sălii, şi Spurgeon începù. Luase ca text: «Ce va folosì omului de ar dobândì lumea întreagă şi sufletul îşi va pierde? sau ce va da omul în schimb pentru sufletul său?» Şi în cuvântarea lui zise între altele: «Sunt oameni care ţin atât de mult la bani încât sunt gata să-şi vândă sufletul pe o piesă de 5 lei». Cuvintele acestea biruiră pe ţăran: la sfârşitul întrunirii venì în grabă lângă vestitul predicator ca să-i dea cei 5 lei şi să-şi retragă cuvântul dat. Ideea că trebuià să trăiască şi să moară fără a se rugă îi devenise cu totul chinuitoare.

Dacă scepticii şi batjocoritorii noştri s'ar pune în faţa realităţii, şi dacă, dupăce au aruncat câte o înţepătură Evangheliei, ar şti să tragă urmările logice din discursurile lor şi să le pună apoi în practică sunt convins că n'ar mai îndrăzni să vorbească

cum vorbesc. Iute zici: Nu e Dumnezeu! Isus Hristos n'a existat! După moarte, totul e mort! — Insă dacă cel care vorbeşte astfel ar vorbì serios şi şi-ar da seama de ce spune, s'ar retrage speriat în faţa prăpastiei pe care ar întrezări-o şi de care parcă nici habar n'are.

In această privinţă faimosul romancier Pierre Loti, e un om interesant de studiat. El dupăce a răspins foarte uşor pe Hristos şi Evanghelia lui, observă acum în ce prăpastie l-a aruncat negarea aceasta. Ca să ne convingem trebuie să cetim unul din ultimele lui volume întitulat *Ierusalimul*, spre a vedeà pe un om care ar vrea să creadă şi nu mai poate. El vizitează oraşul sfânt cu scopul de aşi regăsì credinţa, şi cum, pentru el credinţa constă numai în presiuni şi emoţii, cum de altă parte niciodată nu s'a pus, prin conştiinţă şi voinţă, în faţa Mântuitorului, pe măsură ce înaintează, observă că pământul pe care merge e ameninţat pe de desupt, simte că dintr'o clipă în alta, va fi târît în mormânt. In fiecare clipă vorbeşte de moarte, care-l înspăimântă, căci dacă Hristos lipseşte, totul lipseşte cu el, cu tot talentul şi cu toate succesele lui literare: «Fără cruce scrie el, şi fără făgăduiala aceasta care luminează lumea, toate sunt doar frământare deşartă în noapte, mişcare de larve în drum spre moarte ... O! cine va pătrunde neliniştea mea fără margini, în orele de reculegere, seara şi în orele de limpezime neîntinată, dimineaţa!... Ceva din nădejdile strămoşeşti subsistă încă în adâncul meu însumi, fiindcă în faţa zădărniciei ultimilor mele rugăciuni simt aici, sub o formă nouă şi mai decisivă, sentimentul morţii... Şi nu se poate înlocuì prin nimic Hristos, când ai trăit odată prin el, — fiindcă niciodată, chiar în epocile cele mai întunecate din tinereţa mea, niciodată în oboselile supreme, niciodată în groapa despărţirilor sau înmormântărilor, n'am cunoscut ca azi spaima aceasta în faţa golului nediscutat, absolut şi veşnic... Unii dintre noi ne aflăm într'o nelinişte chiar de acum, unii suntem pe marginea găurii negre în care totul trebuie să putrezească, şi vedem încă, într'o depărtare foarte mare, planând deasupra tuturor părţilor inadmisibile ale religiunilor omeneşti, iertarea aceea pe care a adus-o Isus, mângăierea aceea în revederea cerească...O! n'a fost decât atât. Tot restul, gol şi neant... Atunci, din prăpastia noastră, continuă să se urce spre celce odinioară se numià răscumpărător, un val de adorare tristă... O! Betleeme! In jurul acestui nume e şi acum atâta magie încât ochii ni-se acoper... Imi opresc calul ca să rămân înapoi, fiindcă plâng, privind spre apariţia aceasta neaşteptată. Privită din adâncul văgăunii noastre umbrite, pe munţii aceia în formă de nori, ea: ne atrage ca o patrie supremă... Lacrimi neaşteptate curg suverane şi fără vreo rezistenţă posibilă. Ne-

spus de triste dar foarte dulci: ele sunt ultima rugăciune, ce nu se mai poate exprimà, ultima adorare de amintire, la picioarele Mângăietorului perdut...»

Autorul afirmă că a scris cartea aceasta cu multă sinceritate. Eu vreau să-l cred. Oricum ar fi, tu iubite cetitor, vezi că aveam dreptate adineaori; ciudat când îţi spuneam că fără credinţă vieaţa aceasta stă pe marginea unei prăpăstii în fundul căreia omul e aruncat vrând nevrând. E seara unei zile călduroase, care precede o noapte neagră fără sfârşit. Pe când prin credinţă, prăpastia se transformă într'un vârf luminos, şi seara într'o auroră, aurora unei zile veşnic luminoase.

Nu pot pune condeiul jos fără a mai face o ultimă şi supremă sforţare spre a decide pe ceice s'ar mai îndoì. Ştiu, că sunt vieţi foarte triste şi misterioase, în care se înţelege că credinţa e grea, aş zice imposibilă, cel puţin dacă vrem să-i căutăm un sprijin exterior. Omul care se află într'o asemenea situaţiune a avut de suferit atâtea, încât inteligenţa lui cu greu poate crede într'un Dumnezeu al dreptăţii şi iubirii. Totul îi dovedeşte că Dumnezeu nu există. Cum putem admite ceeace ar fi în contrazicere directă cu ceeace experimentează el în fiecare zi? Oricât de încercat ar fi omul acesta, eu cred că conştiinţa lui a trebuit să vorbească destul de tare, în multe ocazii, spre a-l face să creadă în Dumnezeu. Cum se poate explicà, fără Dumnezeu, glasul acesta care se ridică din adâncimile fiinţei sale cu aceiaş autoritate suverană fără a-i permite să discute cu ea? căci a discutà cu conştiinţa înseamnă a începe să n'o ascultăm. Glasul acesta care, după zile, seamănă cu zefirul uşor sau cu bubuitul tunetului, e totdeauna un stăpân absolut care vorbeşte. Vai celui care n'asculă! Conştiinţa aceasta îl va face îndată să simtă o durere adâncă mult mai mare ca durerile fizice.

Afirm că fenomenul acesta al conştiinţei nu se poate explicà decât pentru cel care crede. Glasul acesta care porunceşte ca un suveran, implică numai decât un Dumnezeu care are drept să poruncească, un Dumnezeu înţelept, drept, sfânt şi bun, care se interesează de noi, cum se interesează un părinte de fii săi. Dacă se interesează de noi, trebuie să poată intervenì în unele cazuri ca să ne aducă la calea cea bună, dacă ne-am rătăcit. Mai mult, dacă conştiinţa ne dă porunci din partea lui Dumnezeu, ea ne face să presimţim că Dumnezeul acesta trebuie să ne pună în stare să le împlinim, ne face să întrezărim un ideal de perfecţiune după care suspinăm. Şi când idealul acesta apare înaintea noastră în persoana lui Isus Hristos, răspunde atât de bine la ceeace ne aşteptam încât îndoiala devine imposibilă şi suntem siliţi să ne plecăm înaintea lui, ca înaintea Trimisului lui Dumnezeu.

Odată prezentat conştiinţei noastre, ea nu se mai poate depărtà de El, dupăcum busola se întoarce mereu în aceeaş direcţiune, cu toate clătinările contrare. Lucrul acesta merge chiar atât de departe încât, poruncile conştiinţei corăspund aşa de bine poruncilor lui Isus încât omul nu mai face distincţiune între autoritatea conştiinţei şi a lui Hristos. Inţelege că se află în faţa unei singure autorităţi, care nu e alta decât a lui Dumnezeu. Deasemenea, se supune lui Hristos cu aceeaş încredere ca lui Dumnezeu. Il ia ca învăţător şi mântuitor în acelaş timp.

Conştiinţa aceasta însă, dupăce a făcut pe credincios să găsească pe Dumnezeul întrupat în Hristos, îl aduce la următoarea concluzie îndoită: 1. ea îl face să creadă că lumea provine dintr'o cauză primă, care nu e alta decât voia unui Dumnezeu înţelept şi bun;

2. Că el va ajunge un scop conceput mai dinainte de Dumnezeu. Lumea nu mai iese dintr'o prăpastie spre a merge în altă prăpastie, ea vine dela Dumnezeu, din iubirea lui, spre a se întoarce la acelaş Dumnezeu al iubirii, căci conştiinţa nu se mulţămeşte cu ideea de Dumnezeu decât atunci când a ajuns la noţiunea unui Dumnezeu care iubeşte. Atunci universul îşi are raţiunea de a fi, când apare, după conştiinţă, ca o scenă vastă pe care trebuie să se arate şi să apară în toată strălucirea lor, atributele lui Dumnezeu, rezumate în iubire şi sfinţenie.

La începutul acestui capitul am văzut că credinciosul, fără a cădeà câtuş de puţin în absurd, ajungeà la cel mai vesel optimism, în urmă scepticul par'că a ajuns prin concepţii absurde, la cel mai negru pesimism. Dacă întrebăm conştiinţa nu-i curios că o vedem ajungând la o sinteză superioară. Intre pesimism şi optimism? Ea ne arată pe om căzut din poziţia lui înaltă, căzut în prăpastia păcatului, însă, graţie lui Isus Hristos, putându-se urcà cu atât mai sus cu cât căzuse mai jos: coroana pe care a perdut-o, o poate câştigà din nou, şi, ca fiu adevărat al lui Dumnezeu, îşi poate luà locul în casa tatălui ceresc. Conştiinţa luminată de Evanghelie deci e împăcarea supremă a pesimismului celui mai negru cu optimismul cel mai măreţ.

Iubite cetitor, nu ştiu dacă am izbutit să te conving. Poate că nu. In cazul acesta nu pot să-ţi mai spun decât un lucru. Pasagiul lui Pascal privitor la prinsoarea de care vorbeam la început, se termină cu următoarea cugetare adâncă: dacă scepticul vrea să-şi lase pasiunile, uşor va crede. Se pare că ăsta e argumentul suprem pe care-l semnalam la început şi cu care vreau să termin. Vrei să ajungi credincios? Lasă-ţi raţionamentele, ia hotărîrea sinceră de-a face binele ascultând de conştiinţă. Isus a zis: «Dacă cineva vrea să facă voia Tatălui meu, va cunoaşte

dacă învăţătura mea e dela Dumnezeu sau dacă eu vorbesc dela mine». Necredinţa e păcatul suprem, deoarece el conţine pe toate celelalte: declară deci răsboiu păcatului sub toate formele lui, şi mai ales egoismului şi orgoliului, rădăcina tuturor relelor. Smereşte-te, smereşte-ţi raţiunea, pe ea mândra, în faţa lui Dumnezeu, începe a iubì ieşind din eul acesta în adâncul căruia te înăbuşi, şi nu vei întârzià să crezi în adevărul *Chestiunilor vitale.*

Dim. I. Cornilescu.

LUCRURI ŞTIUTE.

Onorat Public!

Aproape toţi conferenţiarii, cari ş'au dat concursul binevoitor, ca în despărţământul nostru al «Astrei» să se desfăşoare o muncă mai inteţită, ş'au luat subiectul din domeniul preocupaţiunilor lor zilnice. Să-mi permiteţi dar, ca şi eu, la rândul meu, să urmez acestui obiceiu.

La aceasta mă îndeamnă două motive hotărîtoare.

Intâiu: Sunt slujitor la altarul Domnului şi socot, că e datoria mea, ca în faţa unui public ascultător alcătuit din creştini, să folosesc prilejul, a vorbì, după puteri, din domeniul religiunii.

A doua oară: Ziua de azi în vieaţa bunilor creştini, cari ţin cu sfinţenie la orânduelile bisericeşti, este hotarul despărţitor între zilele de bucurie trecătoare, ce s'au scurs dela naşterea Domnului până acì, şi între zilele de contemplaţiuni asupra dumnezeirii şi asupra adevărurilor divine, cari au ajuns biruitoare prin învierea lui Isus.

Ori cât de cunoscute sunt principiile religioase de credinţă în sânul Dvoastră şi ori cât de nepotrivită[1] ar păreà pentru unii o conferinţă de caracter bisericesc, totuş nu mă pot reţine să nu tratez acì, chestii vechi şi chestii noui cunoscute de lumea creştină. Deaceea Vă şi rog să fiţi îngăduitori faţă de modestele mele expuneri.

Cu toate că ne numim creştini, mărturisind aceleaşi credinţe nestrămutate faţă de Creatorul lumei, totuş o aprofundare mai temeinică în criteriile religiunii, nu se face decât de ceice se ocupă mai intensiv cu ştiinţa teologică. Din această împrejurare nu odată creştini de situaţii înalte, în goana nebună după ambiţii deşarte,

---

[1] Ba sunt potrivite şi de dorit cât mai multe conferinţe religioase. *N. B.*

— voind a se lepădà de orice răspundere morală pentru faptele lor, — bazaţi pe o educaţie superficială, cad în păcatul neiertător a negà existenţa lui Dumnezeu şi divinitatea Mântuitorului.

Se accentuiază mereu, că necredinţa îşi află germenele în ştiinţele profane, cari lucră contra religiunii, şi multora le place a crede, că bărbaţii luminaţi ai omenimei au fost ateişti. Dar aceasta e o părere aşa de greşită, încât după o mică ochire în istoria oamenilor celebri, cade dela sine. Căci, dupăcum zice marele învăţat Petrow: «mintea cu adevărat luminată, nu e contrară credinţei, e chiar sprijinul, făclia credinţei. Dacă luăm dela credinţă înţelegerea limpede, o despoiem de cea mai înaltă valoare şi o reducem la o credinţă oarbă». — Mai departe: «Credinţa în Dumnezeu o poate negà numai semidoctul, care abià a atins cu buzele marginea păharului ştiinţei şi presupune că le ştie toate, că lui toate îi sunt accesibile şi de sine înţelese». (Calea spre Dzeu p. 3).

Sunt dară bărbaţii de ştiinţă ateişti? Iată o întrebare dela răspunsul căreia putem să ne formulăm păreri sau edificătoare sau păgubitoare pentru biserică.

In anul 1901 apare la Berlin o carte de mare valoare pentru oricine, care vrea să se convingă asupra raportului dintre bărbaţii de ştiinţă şi religiune. E cartea renumitului naturalist Dr. Dennert. Acest bărbat de ştiinţă, care e totodată un convins creştin, a făcut studii serioase asupra tuturor bărbaţilor celebri, cari s'au ocupat cu ştiinţele naturale. Şi cercetările lui au ajuns la un rezultat edificător pentru religia creştină. S'a adeverit, că dintre 300 de savanţi, 242 au fost creştini hotărîţi, la 38 n'a putut constatà ce vederi nutresc faţă de religie, 15 au fost indiferenţi şi numai 5 inşi materialişti declaraţi. (Revista Teologică a. V, Nr. 6).

Pentru dovedirea armoniei desăvârşite dintre religiune şi ştiinţă, daţi-mi voie să-mi bazez aserţiunile pe părerile câtorva bărbaţi celebri.

Bacon, între multele şi marile opere de valoare, a scris la a. 1605 două lucrări voluminoase despre evoluţia ştiinţelor divine şi profane. El mărturiseşte că «chemarea adevăratei ştiinţe şi filozofii, este să ducă omenimea la desăvârşita cunoaştere a creatorului ei, iar mijlocul cel mai bun spre acest sfârşit este, pe lângă sfânta biblie, studiarea lumei pe baza experienţei».

Intr'alt loc zice: «O spoială de filozofie face pe mulţi oameni ateişti, o filozofie adâncă însă, îi aduce treptat iarăş la religiune».

Mai târziu, în jumătatea a doua a secolului XVII, Newton, un alt bărbat celebru, inventatorul legilor privitoare la mecanismul corpurilor din univers, aveà atâta smerenie, atâta sfială în sufletul său faţă de maiestatea lui Dumnezeu, încât ori unde se găseà, dacă-i pomenià numele lui Dumnezeu, îşi descoperià capul.

In operile lui mereu vorbeşte de Dumnezeu. Intr'un loc cetim aceste cuvinte: «Intocmirea admirabilă a soarelui şi a planetelor şi cometelor a putut să-şi aibă originea numai în planul şi stăpânirea unei fiinţe atot-înţelepte şi atot-puternice, pe aceasta o admirăm pentru atot-perfecţiunea ei, o adorăm şi ne închinăm ei ca şi guvernatorului lumei — noi slujitorii marelui stăpân al universului».

Dar ca să dea o formă şi mai evidentă convingerilor lui creştineşti, într'o scrisoare asupra Bibliei zice: «Noi avem pe Moisi, pe proroci, pe apostoli, ba chiar cuvintele lui Hristos. Dacă nu am voì să credem în ele, am fi tot atât de vinovaţi ca şi Iudeii».

Iar despre sine zice următoarele: «Nu ştiu cum mă vede lumea, eu însă mă cred a fi un copil mic, care se joacă la malul mării şi adună scoici şi petricele, pe când marele ocean ascunde în afunzime adevărul de înaintea ochilor lui».

Adecă cu toate descoperirile făcute de el, cu tot geniul său se simte un copil nepricepător în faţa adevărurilor celor veşnice.

Ampère, un alt renumit matematic şi naturalist, întemeietorul ştiinţei electrodinamice, care a trăit la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, în toată activitatea lui a fost călăuzit de gândul la lumina cea veşnică.

Intr'o epistolă adresată unui învăţat mai tinăr, se deslușeşte limpede credinţa lui în puterea lui Dumnezeu:

«Fereşte-te — zice — a te ocupà excluziv cu ştiinţa, cum ai făcut până acum. Studiază, scrutează, ce e pământul, dorinţa aceasta o are fiecare bărbat de ştiinţă. Dar priveşte numai cu un ochiu la lumea celor văzute, iar cu celalalt priveşte neîntrerupt la lumina cea veşnică. Cu o mână examinează natura, cu cealaltă însă te ţine de colţul hainei lui Dumnezeu, cum se ţine copilul de haina tatălui său». (Petrow, «Cale spre Dumnezeu», pagina 4).

Să reproducem acum şi părerile unui bărbat de ştiinţă, din vremurile noastre, care a fost acuzat, că-i ateist.

William Thomson, în reflexiunile sale asupra unei conferinţe a altui savant, ţinută în 1903 în Londra, arată raporturile dintre ştiinţă şi religiune: «Ştiinţele naturale susţin în mod pozitiv existenţa unei puteri creatoare. Nu aveţi nici o teamă a fi cugetători independenţi! Dacă veţi cugetà cu destulă tărie, veţi fi constrânşi prin ştiinţă să ajungeţi la credinţa în Dumnezeu, care este fundamentul tuturor religiunilor. Atunci veţi aflà, că ştiinţa nu este duşmana, ci este sprijinitoarea religiunei. (Rev. Teol. V. 6 p.)

Onorat Public!

In loc deci, ca religia creştină să fie primejduită în mod hotărîtor de puţinii reprezentanţi materialişti ai ştiinţei, de pe partea aceasta ea a putut să-şi facă cursul de veacuri pentru îmblânzirea moravurilor, pentru civilizaţiunea şi mântuirea popoarelor. Căci fără îndoială, civilizaţiunea iarăş este un product al religiunei creştine. Despre aceasta ne convingem îndatăce facem o reprivire asupra popoarelor. Civilizaţiunea a pătruns numai acolo unde a pătruns şi creştinismul. Deaceea statele din Europa cuceresc ţări şi stăpânesc popoare.

Dar creştinismul în mersul său a avut să întâmpine lupte şi greutăţi prin diferenţiarea de păreri esenţiale ale conducătorilor săi. Ştim, că după cele 10 persecuţiuni crâncene, sub împăratul Constantin cel Mare ajunge religie de stat. Cultul dumnezeesc şi vieaţa religioasă morală, numai de aici începând are un caracter, o formă mai pronunţată. Se începe organizaţia biserici, vin cele 7 sinoade ecumenice în cari se definesc dogme şi se alcătuesc canoane.

Incepând cu anul 787 însă, biserica creştină rămânând în fond aceeaş, dar îmbrăcând deosebite forme de guvernare, se divizează. Abià la anul 1054 se întâmplă cea mai mare desbinare, care preocupă şi azi foarte mult pe bărbaţii de ştiinţă ai bisericii. Cu câţiva secoli mai în urmă, se iveşte revoluţiunea bisericească prin cele trei reformaţiuni, a lui Luther, Calvin şi Zwingli. Cam tot în aceasta vreme se întemeiază şi biserica anglicană.

In cadrele acestor desbinări s'au ivit apoi multe erezii, mai ales la bisericile reformate.

Am trecut în revistă desbinările cele mai însemnate spre a arătà că ele cu toate urmările dezastruoase pentru unitatea bisericei creştine, totuş nu puteau să nu aibă şi consecinţe edificătoare. Biserica din Răsărit după 1054 desvoltă o activitate misionară intensivă. După reformaţie biserica romano-catolică îşi întăreşte şi apără autoritatea prin întemeiarea ordului Iezuiţilor şi a altor orduri şi congregaţiuni călugăreşti. Duce o luptă îndârjită contra spiritului de necredinţă religioasă ivit în Franţa, urmarea cărui spirit a fost izbucnirea crâncenei revoluţiuni franceze.

Dar şi pentru state orice curent de reînviere religioasă a fost împreunat cu anumite reforme. Mult adevăr spune Gibbon, istoric renumit, în »Istoria decăderii şi căderii imperiului roman», când zice: «toate religiunile pentru cei credincioşi sunt deopotrivă de adevărate,[1] pentru filozofi deopotrivă de false şi pentru guverne deopotrivă de utile».

Ca să nu ating susceptibilităţi, aduc de pildă un stat indepărtat de aici, Englitera, unde s'au ivit cele mai multe curente şi desbinări religioase (şi care stat cu toate acestea are cele mai bune moravuri religioase-morale).

Aici în veacul al XIII-lea, Cistercienii aduc Charta Magna, baza libertăţii politice a poporului englez. Tot în acest secol călugării aduc guvern parlamentar.

In veacul al XVI-lea, Tyndale — Reforma.

Veacul al XVII-lea, Puritanismul — căderea despotismului şi fondarea Nouei-Anglii. Tot atunci Quaquerismul, fondarea Pensylvaniei.

In veacul al XVIII-lea. Metodismul — era reformei.

Veacul al XIX-lea. Americanismul — era democraţiei.

Iar veacul al XX-lea, prin reînvierea religionară întemeiată de Enan Roberts, bazată pe înţelegerea dragostei dumnezeeşti, care se lăţeşte ca o boală contagioasă în întreaga Galie, aduce redeşteptarea galică. (W. T. Stead, Reînviere religioasă p. 32).

II.

Onorat Public!

Când mi-am propus să tratez despre probleme religioase, natural, m'am gândit la felul cum să manifestează ele la noi Românii.

---

[1] Acesta e un indiferentism primejdios şi neadmisibil! *N. B.*

Ori încotro ne întoarcem privirile, la fraţii din Regatul liber, din Bucovina sau la noi acasă, chestiunile religioase, date fiind alte chestii la ordinea zilei, au rămas în cursul lor de desvoltare normală.

Biserica la noi Românii îşi are importanţa şi puterea de înrâurire binefăcătoare în o formă aşa de stabilită, încât e în strânsă legătură cu însaşi existenţa noastră. La aceasta importanţă a ridicat-o nu numai originea ei divină, ci şi împrejurările noastre de trai, precum înaltul cler luminat, de care a fost condusă. Biserica română din toate ţinuturile a avut figuri luminoase, conducători de o înţelepciune providenţială, încât naia lui Hristos sub scutul lor sigur, erà guvernată potrivit chemării sale sublime.

In timpul din urmă însă, chestiile religioase sunt la ordinea zilei, îndeosebi la fraţii din Regat.

Bărbaţii de stat şi în general clasa cultă din ţară primind educaţia în Franţa, nu se puteà să nu împartă principii antireligioase, ce în Paris, această Sodomă şi Gomoră modernă, se propovăduesc de o anumită specie de oameni.

La început particulari inofensivi îşi arătau pe faţă dispreţul lor faţă de religia creştină. Mai târziu politicianismul având un amestec prea pronunţat în biserică, puterea ei scade, duşmanii se înmulţesc şi conflictul izbucneşte, chiar la Iaşi, care ne-a dat cei mai luminaţi bărbaţi ai bisericii.

Conflictul are următoarele antecedenţe:

La deschiderea cursurilor universitare, un profesor e designat să ţină conferenţă şi după obiceiul creştinesc tradiţional, preotul încă e învitat să facă sfinţirea apei, indicându-ne în felul acesta armonia, ce trebuie să domnească între ştiinţă şi religie. Conferenţiarul din 1905, Petre Bujor însă, înainte de deschiderea solemnă a cursurilor, declară rectorului, că «dacă preotul va oficià, el nu-şi va ţineà conferenţa».

Aceasta păşire bruscă a unui profesor susţinut cu banii unui stat creştin, a fost o provocare jignitoare la adresa creştinismului. Neapărat, cineva trebuià să vină şi să protesteze contra introducerii unor moravuri bolnăvicioase în sânul poporului românesc. Şi s'a aflat. Acesta a fost distinsul profesor universitar A. C. Cuza.

El ţine memorabila conferenţă «despre credinţa creştină ca factor al economiei sociale».

Din ea se desface două idei lămuritoare şi anume: 1. Ca putere de cultură, credinţa creştină trebuie desvoltată prin educaţie. In vederea acestei educaţii, cultul mai cu deosebire trebuie respectat. 2. Aceste adevăruri se aplică şi poporului român, în trecut, în prezent şi în viitor. (Neam. Rom., an. I., p. 830).

Ne arată că faţă în faţă stau două curente, întâiul al unor popoare îmbătrânite, molipsite de trei slăbiciuni: «scepticismul, materialismul şi cosmopolitismul şi altul al popoarelor de vieaţă călăuzit de trei lumini: creştinismul, idealismul şi naţionalismul».

Pe acestea din urmă să le cultivăm noi Românii, cari suntem abià la începutul desvoltării noastre ca naţiune.

Dar curentul antireligios se înteţeşte. Alţi profesori universitari din Iaşi: Dr. Leon, Dr. Simeonescu, se declară liberi cugetători, ba chiar unul, Dr. Thiron, în o broşură de 14 pagini, caută a dovedì neexistenţa lui Dumnezeu.

In urma acestor curente bolnăvicioase deoparte, iar de alta în urma conruperii moravurilor creştineşti, mai mulţi bărbaţi mireni ai bisericii, de o autoritate indiscutabilă, iau asupraşi rolul de apostoli şi de propovăduitori dârzi ai reînvierii principiilor creştine.

Curentului pornit, dupăcum am văzut de A. C. Cuza, i-se aliază prietenul de muncă şi aceleaşi credinţe N. Iorga, prof. univ. la Bucureşti, cel mai mare cunoscător al trecutului neamului românesc. Sub conducerea acestor doi bărbaţi luminaţi, se înşirue o întreagă pleiadă de tineri însufleţiţi, cari sar întru apărarea religiunii creştine şi stârpirea credinţelor păgubitoare, presărate de profesorii liberi-cugetători din Iaşi.

A. C. Cuza, scrie cele mai documentate articole de credinţă prin «Neamul Românesc», reducând la zero teoriile greşite ale neînsemnaţilor noştri ateişti.

Tot aşa face şi N. Iorga.

Acì se poate aplicà cuvintele Sfântului Ioan Gură de aur, când scrie: «Un singur om poate însufleţì un întreg popor».

După propaganda pornită de ei, se ivesc alţii. Acolo îl vedem pe A. C. Popovici, făcând acelaş lucru prin «Sămănătorul». Nu lipsesc dela aceasta înaltă datorie nici profesorii din Iaşi, istoricul A. Xenopol şi sociologul Virgil Arion, precum şi Mehedinţi, profesor univ. în Bucureşti.

Şi aşa s'a pornit un curent de adevărată reînviere religioasă, căreia i-se poate atribuì şi închegarea femeilor române într'o societate de apărare a creştinismului.

Socot, că e potrivit locul a arătà că N. Iorga are tot aceeaş înţelegere largă şi pătrunzătoare şi în chestiile bisericeşti, ca şi în toate chestiile de ştiinţă.

Dragostea lui pentru biserică și religia sa, ş'a eternizat-o prin nenumărate lucrări de valoare.

Intr'un discurs ţinut în camera română, ia biserica în apărare în o formă convingătoare aşa de puternică, încât a stârnit uimirea chiar a potrivnicilor săi. In acel discurs, pe lângă atâtea adevăruri neresturnabile, cetim și următoarele:

«Biserica este o instituţie de ordin divin, ea are principiile sale inmutabile, are o jurisdicţie, care pleacă dela aceleași principii ... »

Biserica reprezintă un cristal desăvârşit de dogmă, jurisdicţie, administraţie. (Tulburările bisericeşti, pag. 42 şi următoarea).

Mai departe:

«Puterea lui Hristos, întemeietorul bisericii și stăpânul sufletesc al bisericii, s'a coborît asupra Apostolilor și dela Apostoli a trecut puterea la episcopi, iar episcopii își transmit puterea aceasta, plecând dela Hristos și trecută prin Apostoli, o transmit pe rând dela un episcop la alt episcop». (Idem 52).

După «Istoria literaturii religioase», «Sate și preoţi în Ardeal», scoate «Istoria bisericii și a vieţii religioase a Românilor», în două volume mari. Ca să facă educaţie religioasă, ne trage atenţiunea asupra creşterii din trecut a femeilor române, în o serie de articole publicate în «Floarea Darurilor», scoase mai târziu în volum sub titlul: Vieaţa femeilor în trecutul românesc. Tipărește «Predici» rostite la oameni luminaţi ai neamului românesc. Tot așa «Din faptele străbunilor». Mai în urmă scoate sub titlul Tulburările bisericeşti, discursurile privitoare la vieaţa bisericească de acum.

De le vom cetì toate acestea lucrări, ne vom alege cu o însemnată dragoste pentru biserică și religia propagată de ea.

La ce pildă frumoasă, la ce vieaţă curată și trainică, ne îndeamnă acești distinşi mireni ai vieţii noastre publice! Dacă sfatul lor ar pătrunde în cercuri cât mai largi, ne-am trezì cu

o vieață creștinească înfloritoare și cu o vieață publică în condițiuni cu mult mai normale și ordonate.

Mirenii dela noi pot să se ocupe mai intensiv cu problemele religioase. In cadrele constituției bisericilor noastre, li-se dă putința a luà parte hotărîtoare aproape la toate manifestațiunile noastre de ordin creștinesc. De-aceea ni-se impune și nouă să luăm o atitudine mai îngrijită a orice încercări de reînviere a sentimentelor creștinești de cari au fost călăuziți strămoșii noștri.

Ele pot să ne pătrundă așa de ușor și așa de pe neașteptate.

Să răsfoim numai literatura religioasă și ea ne va indicà calea, pe care mergând, vom câștigà o înțelegere mai largă a vieții cu adevărat creștinești. Să nu-și facă nime glorie și cinste prin cuvinte necuviincioase aruncate cu un dispreț suveran religiei creștine și bisericii. Datoria noastră este la din contră a o apărà și chiar în conversațiunile noastre mai ușoare a păstrà un fond religios.

Pentru cine vrea să scoată un folos cât de neînsemnat din acestea idei, aruncate acì în fuga condeiului, voiu îndrăznì să-i atrag atențiunea asupra literaturii religioase, care este tot așa de frumoasă, plăcută și senină ca literatura profană. Romanele Quo vadis? și «Să-l urmăm» de Senchievicz, sunt traduse în întreaga lume creștină. Romanul în două volume a lui Petrow «Pe urmele lui Hristos» este o lectură foarte edificătoare. Tot așa e romanul apărut la Blaj: Ben Hur sau Zilele lui Mesia. Alte romane frumoase sunt Eustațiu Placid și Socialistul. O lectură frumoasă e «Mama Sfântului Augustin», publ. de Dăianu.

Din scriitorul rus Petrow au mai fost traduse în românește: «Calea spre Dumnezeu», «Un mare păstor» și «Nu din partea aceea».

Am amintit acì numai lectura ușoară din literatura religioasă. Cetindu-o vor reînvià în noi nenumărate idei religioase, pe cari sufletul le va puteà primì, ca pe o hrană bine nutritoare.

O idee pornită dintr'un sentiment religios poate să refacă o societate întreagă.

«Pe urma lui Hristos» e o lucrare foarte edificătoare. Acolo vedem cum prin stăruința de fier a preotului a scăpat de totala ruină morală și materială o sumedenie de oameni.

Câţiva dintre creştini, după sfânta slujbă, la chemarea preotului s'au întrunit în o sală din apropierea bisericii şi s'au constituit într'o societate cu deviza, ca în decurs de un an măcar, înainte de a săvârşì orice faptă, să-şi pună întrebarea: Ce ar face Hristos când ar fi în locul nostru?

Sub presiunea acestei devize, oameni de situaţii înalte, bogaţi de tot felul, au ajuns la convingerea, că nici pe departe nu împlinesc măcar datoriile cele mai elementare de creştin.

Şi peste un an vieaţa lor a avut o altă înfăţişare. Un director de ziar nu îngăduì să se publice în ziarul său lucruri ce produc sensaţii şi excitează nervii. O cântăreaţă de teatru admirată de o lume, părăseşte scena, se pogoară în mahalalele cele mai corupte, acolo prin cântări bisericeşti chiamă lumea la altă vieaţă. Un comerciant bogat căutà să câştige mai puţin, dar în schimb dădeà un traiu mai tihnit muncitorilor din atelierul său. Şi pilde de acestea se înmulţiau zi de zi.

Onorat Public!

Zilele cari urmează, cu aierul lor căldicel de primăvară ne ispitesc afară la câmp. Acolo vedem cum reînvie natura. Să căutăm ca această reînviere a naturei s'o aducem în conglăsuire cu reînvierea noastră sufletească.

Trăim în mijlocul unei masse compacte de ţărani români, cari în urma împrejurărilor fatale de traiu, nu cunosc însemnătatea slovei, prin care ei de sine să se adape din învăţăturile sfinte ale religiunii străbune. Dacă cu toată dorinţa noastră de carte nu le putem da, o datorie ni-se impune totuş, ca ori coborându-ne în mijlocul lor, ori la alte prilejuri să profităm a le îndreptà vieaţa umilă şi mizeră, prin îmbunătăţirea moravurilor lor religioase.

Preocupaţi de aceasta problemă religioasă, vom aduce o îmbunătăţire capitală organismului nostru de existenţă.

Dumnezeu a creat inima noastră largă şi primitoare: să-i facem deci loc şi pentru învăţăturile mântuitoare ale Fiului Său, Isus Hristos!

Senin.

BOGOMILISMUL LA ROMÂNI.

— Defectele esenţiale ale ipotezei bogomiliste. —

In acord cu premisele noastre, mai avem de remarcat, ceeace de astfel ştie toată lumea, că existenţa bogomililor a fost pregnată, în evul mediu, prin *persecuţiile* cele mai sângeroase, în imperiul bizantin, în peninsula balcanică cu deosebire în România, şi apoi şi în apusul Europei.

Ne întrebăm: puteau oare bogomilii să se adăpostească şi mai ales să înflorească, — şi încă neremarcaţi în istorie! — pe teritoriul, supus direct sau chiar şi indirect (o parte din vechea Muntenie) regalităţii ungare, atunci, când regalitatea aceasta (un instrument numai, în mâna Papalităţii)[1] îi persecută chiar în patria lor, în Balcani? Regalitatea ungară de pe atunci erà, de sigur, cel mai mare duşman al paterenilor (bogomililor)[2] nu numai pentrucă erà executorul papilor în contra ereticilor, ci mai ales pentrucă, încă de sub Árpádieni, regalitatea ungară nizuià, prin mijlocirea credinţei apusene[3] şi la o supremaţie politică asupra Balcanului.[4]

Politica aceasta a regatului ungar faţă de Balcani s'a afirmat mai ales, prin persecuţiile sângeroase, înfăptuite, de o parte de către regalitate, de altă parte de către mitropolitul latin din Kalocsa — pentru supunerea politică şi religioasă a Bosniei.

Intre atari împrejurări, se pare mai mult exchisă posibilitatea, ca în regatul ungar şi pe teritoriile suzerane aceluia, să se fi putut adăpostì bogomilismul într'o măsură, de a-şi puteà valorà vr'o influenţă decizivă, dupăcum o pretind bogomiliştii noştri. Mai sus am indicat lipsa centrelor lor de organizaţie şi de propagandă fără de cari bogomilismul, dacă ar fi rătăcit pe aici, erà expus la sigura asimilare; iar acum remarcăm *lipsa persecuţiilor sistematice şi repeţite la adresa lor* din partea bisericii latine ungureşti şi a regalităţii ungare, ambele atât de susceptibile, în trecut ca şi

[1] Sărmanul dar fruntaşul rege ungar Andrei II, ajunse până acolo, că Papa nu-l mai întrebà când să trimită în regat legat papal; ba regele stăteà sub tutoratul papalităţii şi în afaceri civile, d. e. de dare, ale statului. Magyar Nemz. Tört. II. 431 şi 435.

[2] I. Ieşan: l. c.

[3] Magyar Nemz. Tört. II 342.

[4] N. Iorga: Istoria statelor balcanice, pag. 72 - 76.

azi, faţă de «eretici». Din aceste două împrejurări rezultă destul de evident, că dincoace de Dunăre am putut aveà de a face numai cu nişte *rătăcitori fugari bogomili*, cari, izgoniţi de acasă, mai încurând se vor fi gândit să-şi mântuie vieaţa, decât să aibă gând de propagandă printre noi, pe un teren atât de primejdios cum erà cel al stăpâniei regilor ungari de pe atunci.

Dar' acest punct de mânecare, al bogomililor rătăcitori pela noi se confirmă şi prin alte împrejurări.

Una şi cea mai de frunte dintre acestea este, că tot ce ştim până astăzi despre persecuţii la adresa bogomililor de pe pământul din stânga Dunării, se reduce la proporţii *infime* şi la acţiuni, cari stau în legătură cu biserica latino-maghiară şi cu jurisdicţia politică a regalităţii ungare. Astfel ni-se spune,[1] că în jumătatea primă a veacului al XIII-lea, prin banatul Severinului, dealungul Dunării, se pusese la cale o goană după bogomili, prin călugării Dominicani,[2] încredinţaţi cu incviziţia în contra ereticilor. Prin aceasta se indică prea limpede, că bogomilismul ajunsese să atragă atenţia publică d'abià la periferiile sudice ale regalităţii ungare. Şi, desigur, dacă ar fi avut ei, Dominicanii, element pentru incviziţie pe un teritoriu mai apropiat de inima regatului şi nu numai pela extremităţile jurisdicţiei politice, — s'ar fi pus în acţiune şi ni-ar fi rămas despre aceea urme istorice. Atari dovezi însă ne lipsesc, şi nu avem nici un interes, de a falsificà istoria şi de a siluì conştiinţa publică într'o direcţie şovenistă, naţională ori ecleziastică.

Chestiunea bogomilismului printre Români poate fi pusă, după cele premerse, într'o legătură, dar numai foarte laxă, cu acele *mărunte treceri din sudul la nordul Dunării*, pe cari de altmintrea le cunoaşte istoria.

De fapt, începând din vremea când bogomilismul ajunge la sud de Dunăre să se afirme mai deosebit, adecă de pela jumătatea veacului al X-lea încoace, — se amintesc mai multe treceri de acolo încoace, peste Dunăre. Dar nici una dintre ele nu este

---

[1] I. Ieşan: O. c. 829 (după N. Iorga: Gesch. des rum. Volkes I. 136. Regret, că n'am putut consultà acest op).

[2] Dominicanii s'au adăpostit în regatul ungar încă în veacul XIII, având aceeaşi misiune de incvizitori şi aici, (Magyar Nemzet Története: II. 617).

mai de samă, ca contingent de popor ori ca influinţă, care să se fi evidenţiat la noi.

Răsboaiele purtate de unguri de atunci încoaci prin Balcani, fie cu imperiul bizantin, fie cu domnitorii bulgaro-români iar mai apoi cu cei româno-bulgari, erau date între popoare jaluze, până la înfrigurare, de intregitatea teritorială care pe atunci erà atât de schimbăcioasă la sudul Dunării. Şi astfel par'că nici nu-ţi vine să admiţi, că poporaţia balcanică, — «strecorată» [1] pe teritoriul proaspetei domnii a ungurilor «duri şi necunoscuţi» [2] şi pe atunci — ar fi putut aveà şi gând propagandist bogomilic, pe lângă preocuparea singură firească între împrejurările vitrege ce-i izgoniau de acasă, de a-şi mântuì vieaţa.

Imigrări de aceste din Balcani, sub domnia Árpádienilor, puteau să reprezinte numai contingente mai mici de oameni, deci fără vr'o influinţă mai largă şi efectivă: erau, şi puteau fi, consideraţi numai ca nişte străini, cari se bucurau că pot trăì în cadrul dreptului de ospitalitate, mai de multeori trecătoare numai mai mult pe la periferiile ţării.

Pribegii de felul acesta s'au sporit în regatul ungar mai ales după scurgerea invaziunei tătăreşti, şi au ajuns la culme ca cifră către sfârşitul veacului al XIII-lea sub Ladislau Cumanul, care el însuşi erà învinuit de erezie şi de trai cu ereticii. [3] Restaurarea ţării după potopul tătăresc şi reacţiunea organizatorică mai întâiu şi incvizitioristă mai apoi, a bisericii Romei şi a bisericii latine ungureşti, [4] erau motive suficiente pentru a-i spulberà pe acei fugari,

---

[1] Magyar Nemzet Tört. II. 342.

[2] Magyar Nemzet Tört. II. 102.

[3] Abaterile religioase, imputate lui Ladislau Cumanul (1272—1290), erau în parte tocmai semne deosebitoare ale creştinismului oriental. D-l Dr. I. G. Sbiera ne spune despre dânsul, că a fost *«ţinut la botez* după ritul Roman *de cătră un creştin ortodox* răsăritean; devenit arhiepiscop în Serbia sub numele de Sava, *instruit* mai pe urmă de el *în învăţăturile bisericii greceşti,* precum ne spune o cronică rusească (Slöser: Allgem. Weltgesch. V. 93; Engel: Gesch. des ungar. Reiches I. 402—3; Hornek: Reimchronik), *crescut printre rudele* maicii sale *cumane* şi *petrecând printre cumani şi printre Serbii şi Românii drept credincioşi»,* — purtà *barbă, păr lung,* vestminte largi, iar nu tuns şi ras şi cu vestminte strâmte, cum se purtau maghiarii şi cumanii maghiarizaţi. Dr. I. G. Sbiera: Contribuţiuni... 605—6.

[4] La 1 Aprilie 1272 papa convoacă un sinod «lateran», la Roma, ordonând în special episcopilor din Ungaria, ca stările de aici, în deosebi scăderile bisericeşti, politice, ale bărbaţilor şi ale femeilor, dimpreună cu virtuţile, să le consemne, fiind *cu deosebită considerare la eretici* (Balics L. o. c. II. 1. pag. 405) Regele Ladislau Cumanul, după multe sbuciumări ale papalităţii, promite că va stârpì ereticii, din Bosnia chiar, dar mai cu samă din ţară. (Balics L. o. c. II 1. pag. 436).

ba chiar şi pe o samă din paşnicii Români alungaţi, din Maramurăş şi din sud-ostul Ardealului, peste Carpaţi.

Persecuţiile, începute la sfârşitul epocei arpadiane, au durat mai cu înverşunare sub regii din Casele mixte. Cine nu ştie de vexaţiunile Românilor sub Carol Robert şi de sub îndelungata domnie a lui Ludovic cel Mare, care din urmă a siluit conştiinţa religioasă nu numai a Românilor ortodocşi din regatul său, ci a purtat răsboaie crâncene chiar şi pentru supunerea politică şi religioasă a Bosniei paterene.

...Nu putem intrà, cel puţin la acest loc, în amănunte; ne-ar duce prea departe. Destul, că în epoca arpadiană şi în cea următoare, sub a căreia durată erà mai puternic şi mai expansiv bogomilismul balcanic, nu numai că ne lipsesc dovezile despre strecurarea sa încoace în altă formă decât cea a singuraticilor fugari, ci, din contră, trecerea lui încoace devine şi mai improbabilă şi imposibil de admis.

Istoriografia maghiară, al căreia viţel de aur a fost şi este să ne scoată pe românii din regatul ungar de venetici politici şi de eretici sub raportul religios, n'a putut să găsească nici până azi temeiuri serioase pentru a ne înfăţişà sub raportul dreptului istoric ca venetici, cu atât mai puţin de a fi fost bogomili ori de ar fi primit printre noi .bogomili.

Dar şi de altmintrea, chestiunea primeşte lumină şi din alt punct de vedere.

Cu intervenirea puternică a Mohamedanismului în Balcani, prin ceeace de fapt s'ar puteà admite la prima vedere asupra bogomilismului o presiune care să-l fi împins încoace, de fapt se remarcă, de prin veacul al XIV-lea încoace, imigrări mai mari în proporţii din Balcani spre noi. Dar, spre durerea bogomiliştilor noştri, şi în aceste cazuri avem de a face cu unele momente istorice decizive, tocmai în sens contrar ipotezei bogomilistice.

In vreme ce, adecă, din Balcani se strecoară, de prin veacul al XIV-lea încoace, elemente de ierarhie ortodoxă şi fugari, mai ales bulgari şi sârbi, cari profesau aceeaş credinţă [1] tot atunci,

[1] In chipul acesta s'a augmentat în Principatele Dunărene, organizaţia bisericească, ortodoxă în credinţă şi slavonă în formă. In Ungaria se adăposteau deasemenea fugari sârbi ortodocşi, cari erau aici investiţi uneori cu moşii, mai târziu chiar şi cu privilegii, numai ca acei venetici să rămână pe teritoriul ungar, ca o forţă ajutătoare în calea înaintării Mohamedanismului.

din punctul de vedere al bogomilismului balcanic se remarchează o *rămânere acasă, sau cel mult o gravitare spre Bosnia*, unde elementul bogomilic se înstăpânise aproape excluziv, încă de prin veacul al XIV-lea şi chiar de mai nainte.

Adevărat, că între fugarii refugiaţi prin veacul al XIV-lea în sudul Ungariei se remarcă şi oarecare element bogomilic,[1] căruia i-se va fi părut până aici drumul mai scurt decât până în Bosnia, dar nu se ştie nimic despre vr'o influinţă a dânşilor, ci numai despre adăpostirea lor ca nişte simpli fugari, izgoniţi deacasă şi fără rădăcini aici.

In sprijinul vederilor noastre găsim razim chiar şi în unele afirmaţiuni de ale bogomiliştilor noştri. Vom cità din scrierea vastă a D-lui I. Ieşanu, care este cel mai recent, dar şi cel mai fervent bogomilist român.

Ura, ce se potenţase în patereni (bogomili), indignarea contra creştinismului, — notă comună la bogomili şi turci — luase proporţiuni atât de mari, încât nici la sosirea turcilor nu s'a putut întroduce liniştea între ei.[2] Deşi în Bosnia bogomilii erau cei mai acasă, «în nici o provincie balcanică nu au provenit atâtea convertiri la islamism, ca în Bosnia», ...pentrucă... aristocraţimea... spre a scăpà de starea sa de desperare şi de persecuţiile religioase ale turcilor, preferiră cu toţii... să primească mai bine islamismul, prin ce deveniră turci, dar şi stăpâni pe averile şi poziţiunile lor din trecut.[3]

Simpatia bogomililor balcanici pentru turci e cunoscută: în curând dupăce turcii constituiau o primejdie politică, bogomilii cochetează cu dânşii şi ar vedeà mai bucuros stăpânia turcească, decât pe cea a regelui ungar ori a Papei din Roma. Incă de mai nainte de regele Sigismund, dar mai vârtos sub acesta, bogomilii *ameninţă pe faţă* că se vor alià cu turcii.[4]

Va să zică, pe atunci, pe când se afirmă despre oarecari oaspeţi balcanici la sudul ţării noastre, pe bogomili ura lor faţă de regatul ungar şi faţă de papalitate îi împingeà în direcţie con-

---

[1] Magyar Nemz. Tört. III. 596. Dr. Zsilinszky M: A magyarhoni protestáns egyház története. 33.

[2] I. Ieşan: O. c. 796

[3] O. c. 797

[4] Asbóth I.: Bosznia és Herczegovina. pag. 70 squ.

trară: spre sud, cătră turci şi nu spre nord, cătră noi. In acest chip bogomilii s'au turcit,[1] schimbându-şi şi mai încurând legea decât vatra. In acest chip e a se remarcà în deosebi faptul, că pe când o samă din poporaţia balcanică şi mai ales bogomilică trece în tabăra mohamedanismului, mai ales de atunci încep şi imigrările încoace a unor elemente refractare ortodoxe.

La noi, aşadar, nu aveau ce să caute bogomilii, cari acum nu mai reprezentau, ca la început, mai mult o confesiune decât o naţionalitate. Bogomilismul reprezentà, în faza din urmă a sa, în care l-a surprins islamismul, nu numai o idee religioasă, ci, într'o formă mai puţin lămurită şi inconştientă, şi o idee de slavism. Sub acest îndoit raport, bogomilic religios şi naţional slavic, bogomilii nu aveau de ce se dorì încoace cătră antagonistul stat ungar, unde nu aveau cu cine încheià legături, nici confesionale nici naţionale, şi ab ovo le erà exchisă mai ales nădejdea unei propagande efective dincoace de Dunăre.

E la locul său să ne referim şi la sectarii eretici orientali, adăpostiţi sporadic de prin veacul al XII-lea încoaci, pe la periferiile regatului ungar, mai cu samă pe malurile râurilor Drava şi Sava, sub numirea de pauliciani, euchiţi sau bogomili. Aceştia erau — cum înţelegeam mai sus rostul puţinilor bogomili fugari de pe marginea teritoriilor locuite de Români în stânga Dunării — numai nişte *negaţii* subiective *individuale*[2] ale sistemulu biserican de atunci. Cu alte cuvinte: aceştia erau numai nişte rătăcitori răsvrătiţi religioşi, cari îşi vedeau de treburile lor religioase şi pentru sine numai. Deaceea, dacă unii pauliciani au şi ajuns pe teritorii de ale coroanei ungare, în loc de-a cucerì dânşii, ei înşişi au fost atraşi în mrejile propagandei catolice, care i-a unit.

Cu totului altmintrea, ca propagandişti activi, se prezintă însă sectarii *apuseni:* paterenii, catharii ş. a., ajunşi pe teritoriul Coroanei ungare — nu însă şi până pe la românii şi slavii aderenţi ai orientalismului bisericesc. Dar aceştia, până pe la sfârşitul veacului al XV-lea sunt înghiţiţi de husiţi[3] fără să fi lăsat vr'o urmă de

---

[1] Asbóth I.: O. c. 94.

[2] Dr. Zsilinszky M.: A magyarhavi protestáns egyház törtenete. 31—32.

[3] Dr. Zsilinszky M. O. c. 33.

influință printre maghiari, cu cari să fi fost în careva contact trecător.

II.

In lipsă de dovezi istorice solide, bogomiliştilor noştri le-a rămas să se razime mai ales pe aşa numitele ***dovezi interne***, culese *de prin unele din vechile noastre monumente de limbă.*

Remarcăm mai întâiu rezultatul, la care a ajuns, în studiile sale, D-l Dr. I. G. Sbiera. Dânsul susține, între altele, ca dovadă decizivă, împrejurarea, că cele mai vechi monumente de limbă românească — Codicele Sturdzan, Codicele Voronețean, Psaltirea scheiană şi cea Voronețeană — au particularități «sonetice, flexionale şi dicționale» apropiate de graiul Românilor din *Macedonia* şi Istria,[1] dintre care cea dintâi, ştim după Cedrenos, că erà vatra bogomilismului. Domnul Sbiera însă nu a şi studiat criteriile liturgico-dogmatice ale acelor monumente, cari l-ar fi dus la rezultat — antibogomilic. La vremea sa vom revenì separat şi la această chestiune.

Trecem la părerile D-lui Iorga. Nici D-Sa, pe lângă toată erudiția rară, n'a dus-o în aceasta privință cu mult mai departe decât antecesorii săi de condeiu. D-Sa, d. e. în istoria Bisericii Româneşti[2] concentrează totul, ce are de zis despre bogomilism printre Români, în câteva propoziții secundare. Ne vorbeşte adecă despre «unele legende: a sf. Dumineci, a sf. Vineri[3] în care se oglindesc *superstițiile* pe care mult timp le răspândiseră între Români preoții bulgari, cari se convertiseră la legea de suferință şi de entuziasm, de înlăturare a formelor..., a bogomilismului».

In ceealaltă prea valoroasă lucrare a sa,[4] D-l N. Iorga nu ne spune ceva nou cu privire la cuprinsul predicei bogomilice printre Români. Şi acolo, vechile povestiri religioase ale Românilor sunt puse, fără o indicație mai de aproape a motivelor, simplu în legătură cu propaganda bogomilică.

---

[1] Dr. I. G. Sbiera: Contribuțiuni... pag. 405—7.

[2] Vol. I. pag. 75 6.

[3] Citate amândouă şi de B P Hasdeu, tatăl ipotezei bogomiliste, ca monumente religioase, dintre cari însă Legenda Duminecii «nu e altceva, decât un apocrit favorit, un fel de stindard al sectei flagelanților din secolul XIII-lea». Cuv. din bătrâni. II. 248.

[4] Ist. bis relig. a Rom. pg. 19.

Nu mai cităm părerile altor sprijinitori ai ipotezei bogomilice, deoarece dela B. P. Hasdeu încoace, d'abià D-nii Sbiera și Iorga au rostit păreri, pe cari să le iai în serios, când e vorba de a căutà oarecari motive «bogomilice» în cuprinsul vechilor noastre monumente literare.

Dar, dacă motivele pretinse ca găsite de D-l Sbiera se restoarnă din temelie prin împărțirea lecționară liturgică, curat ortodoxă, a monumentelor studiate de D-Sa, D-l Iorga încă nu e mai norocos în sprijinirea ipotezei bogomilice.

Superstițiile, ce le vom fi având comune cu slavii, — D-l Iorga va fi știind-o mai bine! — nu pot datà numai dela bogomilism încoace. Prin bogomilism numai, și prin cei câțiva mănunchi literari, în cari se cuprind unele vechi povestiri religioase la Români, nu se puteau transplantà acele superstiții până în adâncul sufletului întreg neamului românesc.

Iar mai departe, în contrast cu înlăturarea formelor, care erà o deviză a bogomilismului, — găsim, în vechile noastre monumente de limbă, dupăcum și în întreagă concepția religioasă a poporului nostru, tocmai cultul pentru atari *forme* de vieață religioasă, cari nu numai că sunt diametral opuse principiilor bogomilice și astfel exchid posibilitatea bogomilismului, ci, din contră, tradează chiar influințe de ale vechei literaturi aprocrife creștine, de mai nainte de bogomilismul balcanic și influințe culturale din altă parte decât dela bogomili.

Pe lângă defectele, arătate până acì, ale ipotezei bogomilice, trebuie să remarcăm la bogomiliștii noștri și o *scădere în metod*.

E cel puțin caracteristic, că, în vremece bogomilismul se consideră ca ceva *distinct* în sine, ca doctrină și și ca consecvențe practice, — tot atunci vrând să-l examinezi mai deaproape, pretind «bogomiliștii», că acela e *contopit* până la nerecunoaștere în sufletul și în practicele poporului român.

Spre a puteà să-și susțină ipoteza cu ajutorul acestui expedient, bogomiliștii caută împrejurări mijlocitoare în o anumită *tactică de conciliantă sau acomodare* a bogomililor.

«Ireček — zice B. P. H. — observă foarte bine, că bogomilii se siliau în genere a *se apropià în aparență de ortodocși*, pen-

truca astfel să-i poată atrage mai cu înlesnire. Unii dintre ei primiau chiar Vechiul Testament întreg, sau făceau alte concesiuni, mai mult sau mai puţin importante».[1]

Stratagema e foarte potrivită pentru a-l seduce pe adversar să te creadă, mai ales când în cumpănă se aruncă autoritatea lui B. P. Hasdeu că: «...nici o sectă, nici un eres din evul mediu, nu împinsese atât de departe, ca bogomilii, *fuziunea în fond şi în formă* a teoriilor teologice cu credinţele vulgului. De aci literatura bogomilică se apropie în toate de literatura poporală şi în unele puncte ambele *se confundă* chiar, *se identifică într'un mod indisolubil*, astfel, că ai fi *peste putinţă a decide, dacă lucrul cutare sau cutare va fi trecut dela popor la bogomili ori viceversa*».[2] Dar însaşi înclinarea, ce se atribue bogomililor, spre ortodocşi, fie şi numai cu gând de strategie prozelitistică, încă înseamnă altceva, decât ce vor bogomiliştii. In cazul acesta avem de-a face cu o dezertare nu a ortodocşilor în favorul bogomililor, ci invers. Consecvenţa acestei viclene inclinări de steag, a putut să însemne succesiva *lor* asimilare: ei, de fapt, au dispărut în curând după înstăpânirea Turcilor în Balcani, şi şi dincoace de Dunăre puteau să aibă numai acelaş prospect de — contopire, nu de cucerire. Şi, astfel, e mai natural şi mai logic să vorbim despre o asimilare succesivă, prin noi, a câtorva fugari ori rătăcitori bogomili aşezaţi pe la periferiile Daciei-Traiane de frica persecuţiilor antibogomilice de dincolo de Dunăre, — decât să se poată vorbì despre o influinţă covârşitoare şi aproape miraculoasă, cum se atribue bogomililor pe pământul Daciei-Traiane.

Dupăce reflectarăm la metodul bogomiliştilor noştri, să trecem acum la consecvenţele exagerate, rezultate prin aplicarea acelui metod.

Pe urma concepţiei lui B. P. Hasdeu despre amalgamizarea, până la inseparabilitate, a elementelor bogomilic şi românesc, alţi «bogomilişti» români au trecut în extrem. Părerile în acest sens ale D-lor N. Sulică[3] şi I. Ieşan[4] le cunoaştem deja.

---

[1] B. P. Hasdeu: O. c. II. 254 (după Jireček: Gesch. der Bulgaren. 214).
[2] B. P. Hasdeu: O. c. II. 258.
[3] Rev.-Teol. din 1913, pag. 292–4.
[4] Tot acolo, pag. 481—9.

După acest nou stadiu al ipotezei, caracterul specific — simplicismul şi rigorismul — concepţiei religioase la Români, dimpreună cu o samă din folclorul românesc, ni l-ar fi imprimat bogomilismul.

Noi adecă, până la vremea, când bogomilismul, în veacurile XIII—XIV, ajunge la expansiune, să nu ne fi statornicit un fond sufletesc al nostru: *vechile civilizaţii*, premergătoare ivirii bogomilismului cu multe sute de ani, cari s'au resfrânt şi pe pământul locuit de Români, şi *suferinţele* în cari s'a zămislit neamul românesc să nu fi fost destul chiag pentru întruchiparea mentalităţii şi sufletului neamului românesc; — ci fondul *nostru* sufletesc, ce îl vom fi avut deja la urzirea bogomilismului, să fi fost atât de incolor şi mălăeţ, încât coloritul şi conzistenţa să i-le poată da numai bogomilismul. Aşa ceva nu se poate admite, cu atât mai puţin a se susţineà, prin rezoanele cercetărilor academice şi serioase. In acest înţeles, ipoteza bogomilistă devine deadreptul jenantă: şi pentru *ştiinţa* şi pentru *conştiinţa* românească.

Temeiurile invocate pentru aceasta ipoteză, se reduc la o simplă întâlnire a vechiului rigorism oriental, care *erà* deja la bizantini şi nu trebuià adus în peninsula balcanică de către paulicienii armeni, urzitorii bogomilismului slavic — cu concepţia religioasă simplistă şi rigoristă a poporului românesc, încreştinat desigur mai înainte şi de paulicianismul veacului al VII-lea.

In chipul acesta, cu o mai mare măsură de îndreptăţire, se poate afirmà, că aspra concepţie religioasă e la Români un patrimoniu sufletesc mult mai vechiu decât bogomilismul; că acea concepţie s'a putut infiltrà poporului românesc mai dinainte de bogomilism, deodată cu primirea creştinismului în vechile vremi, pline de sfinţenie şi de asprime a moravurilor.

Ar mai rămâneà să servească îndemn spre îndoială elementele comune ale folclorului românesc şi slavic. Dar şi în aceasta privinţă vor sta mai aproape de adevăr şi de natura lucrului ceice vor afirmà, cu noi, că această comunitate se reduce, ca origine, la vremea acelui vechiu traiu comun, al Slavilor cu Românii, cu mai multe sute de ani premergător bogomilismului. Numai pe peatra de temelie a lungilor şi vechilor tradiţii de trai

comun dintre Slavi şi Români, cari ca popoară pe atunci se aflau în pubertate, şi pe împrejurarea, că acestor două popoară, cu porniri de statornicire pe vetrile lor şi puse de atâteaori în faţa aceloraş duşmani comuni şi adeseori trecători peste hotarele lor — s'a putut închegà, şi s'a şi închegat, o comunitate sufletească, din care au răsărit mai apoi relaţiunile religioase şi culturale, chiar şi politice, cunoscute de istorie.

Sub acest raport bogomilismul se prezintă ca un element mult prea posterior şi întârziat, decât să fi putut contribuì, câtuş de puţin măcar, la crearea moştenirii sufleteşti comune, a Românilor şi a Slavilor.

Pentru înţelegerea dreaptă a lucrului, trebuie să nu pierdem din vedere faptul, că dacă nu chiar întreg, dar necondiţionat o parte covârşitoare din teritoriul locuit azi de Români a fost înainte de colonizare prin Romani, ocupat de slavi. Slavii aceia sau cel puţin o parte însemnată din ei, s'au contopit în neamul românesc, binişor înainte de epoca bogomililor balcanici, infiltrând în sângele slavic şi în folclorul nostru din folclorul neamului lor.

E la locul său, credem, să mai atingem, de încheiere, încă o împrejurare esenţială.

Folclorul românesc, privit din punctul de vedere doctrinar religios — neluând în samă elementul mitic, care nu are de a face cu elementul pur religios — este străbătut cruciş şi curmeziş de ideile şi personagiile creştine. Aceste sunt axele, în jurul cărora este concentrat şi se învârte acel folclor; ba şi mai mult: în domeniul acestui folclor se găsesc atâtea şi atâtea elemente, cari pot fi utilizate foarte uşor — în contra bogomilismului.

*

Drept concluziune a celor premerse putem fixà următoarele:

Bogomilismul, printre Români, n'a ajuns nici decât, — nici ca element numeric, nici ca influinţă religioasă, socială ori culturală, — la importanţa ce i-o atribuesc cercetătorii de până acum ai trecutului nostru.

Bogomilismul, — izvorît din o revoltă sectară-religioasă dar devenit mai apoi — încă înainte de ocuparea Balcanilor prin turci — un factor, nu numai religios, ci şi naţional în vieaţa sla-

vilor sudici, — nu aveà de ce se dorì dincoace de Dunăre, poate numai peste Bulgaria în spre Rusia, unde de fapt sunt remarcaţi bogomilii [1] şi cu atât mai puţin pe teritorii ungare supune papalităţii, şi tot aşa de puţin printre Românii de dincoaci de Dunăre, cari primeau tot mai mult organizaţia, ritul şi cultura slavonă, a căreia oficialitate reprezentà un contrast şi o repulziune a bogomilismului.

Indeosebi Românii de sub ascultarea regalităţii ungare, care erà totodată şi un simbol şi exponent efectiv al papalităţii persecutătoare aprigă a tuturor ereticilor, mai cu samă a bogomilismului, nu aveau motiv, pentru care ortodoxia, persecutată de regii ungari şi acasă, s'o schimbe cu credinţele unei secte, persecutată şi mai aprig de aceeaş regalitate chiar şi peste Dunăre.

Dincoace de Dunăre s'au ivit bogomili numai sporadic şi fără de influinţă, numai ca nişte *fugari fără căpătâi în ţara lor;* dar şi aceştia erau persecutaţi, de-alungul Dunării, pe unde începuseră a se ivì. Aceşti fugari, puţini şi persecutaţi, *nu puteau aveà magica putere de a schimbà şi preface sudul, ci mai încurând se asimilau* dânşii cu elementul de rit oriental, care erau în regatul ungar mai ales Românii.

Rostul exagerat, ce li-se atribuie bogomililor printre Români cu privire la: vieaţa noastră culturală veche, începuturile noastre de limbă şi chiar privitor la vieaţa sufletului la poporul nostru, *este o ficţiune, care-şi aşteaptă corectivul prin cercetări şi în altă direcţie,* decât cea bogomilistă, — şi trebuie înlocuită cu alţi factori, cari să fi putut sta mai aproape de vieaţa poporului nostru, de gândirea lui şi de vechile noastre începuturi culturale.

Dr. Gh. C.

---

[1] Ep. Melchisedec.

CINSTIREA DUMINECII LA AMERICANI.

Dumineca ar trebuì să fie la toate popoarăle creştine, ziua cea mai cinstită, ziua odihnei trupeşti şi a primenirii sufleteşti. Durere, vremea a schimbat în multe locuri şi la multe popoară şi adevăratul rost al acestei zile. Chiar la poporul nostru, — popor crescut în şi prin biserică, Dumineca, nu mai are însemnătatea sa şi cinstea cuvenită. Se înţelege, această schimbare s'a făcut pe neobservate şi poporul e în credinţa că e bine aşa cum este şi altcum nu se poate.

Să luăm de pildă o Duminecă din dricul verii, când munca câmpului e mai inteţită. Mi-aduc aminte de când eram acasă... Nu odată am văzut Duminecă dimineaţa bărbaţi cu coasa pe umeri. Când se făceà de ploaie după amiazi, vedeam adeseori junişani mergând la strâns de snopi. Am văzut şi cete de feciori trăgând pologi groşi în livada sau grădina cutărui om cu bunăstare, căruia îi venise chef să facă clacă în zi de Duminecă. Despre scos de cânepă, despre ridicarea coperişelor noilor clădiri economice nici nu mai amintesc, acestea anume sunt lăsate pe Duminecă, aproape peste tot locul.

La biserică merg mai puţini credincioşi şi merg târziu, motivându-şi absenţa sau întârzierea cu: am fost prea ostenit că am lucrat toată săptămâna. Dar după amiazăzi sunt toţi în tălpi la horă, iar cârcimele sunt atât de îndesuite de nu poţi aruncà un ac. Găseşti acolo şi oameni îmbrăcaţi murdar, semn că încă de dimineaţă şi-au făcut loc şi şi-au uitat să meargă şi la biserică ori să se mai abată şi acasă.

Cele mai multe vrajbe se întâmplă tot în ziua Duminecii. Atuncea se bea mai mult rachiu: izvorul vrajbelor. Chiar şi cele mai multe neînţelegeri familiare se încep în ziua Duminecii.

In multe comune — nu ştiu dacă chiar în toate, — în zi de Duminecă se sorocesc şi oameni la cancelaria comunală, iar juraţii măsoară toată ziua pe hotar, constatând prevaricaţiile şi pagubele. Şi câte şi mai câte lucruri nu se isprăvesc Dumineca, nu la întâmplare, ci anume lăsate pe aceasta zi — cu altă menire.

Şi nu e bine aşa!

Americanii altcum serbează Dumineca.

Sâmbătă seara munca încetă, dacă e posibil — căci sunt şi fabrici, — ca turnătoriile de fier, unde munca nu se poate întrerupe nici în ziua de Paşti. Cele mai multe se isprăvesc Sâmbătă la amiazi sau cel mult la 4 ore după amiazi. Cârcimele — dacă sunt într'o localitate cârcime — se închid Sâmbăta la 9 ore şi nu se mai deschid până Luni dimineaţa. Bisericile se deschid Dumineca des de dimineaţă şi se închid numai seara târziu. In fiecare se ţin 3—4 servicii, rostindu-se la fiecare serviciu o predică, în caz că servesc mai mulţi preoţi, şi două. Dar biserica e totdeauna plină de lume.

Bisericile bogate aranjează după amiazi, anumite şezători religioase unde iarăş se rostesc predici practice admirabile. La astfel de şezători se împarte celor prezenţi îngheţată, zaharicale şi prăjituri — gratuit. In bisericile mai sărace se vând acestea cu bani scumpi, sporindu-se fondurile din care se întreţin.

In unele state, — cum e Pensylvania — în zi de Duminecă nu e permis jocul nici muzica. Nici circ, nici teatru, nici cinematograf Dumineca nu e deschis. In unele localităţi nu se vând nici măcar ţigări sau beuturi nespirtuoase. Sunt oprite chiar jocurile de distracţie, cum e de pildă biliardul. Contract încheiat, sau tocmeală făcută în zi de Duminecă, sunt fără de valoare. Vrajbele întâmplate Dumineca sunt cu mult mai aspru pedepsite, ca cele din zi de lucru. Chiar numai parcurile, muzeele şi librăriile sunt deschise pentru recreaţia celorce muncesc greu, în decursul unei săptămâni în fumul şi praful fabricelor.

Dar nu numai la oraşe e aşa. Şi la sate e tot asemenea. Un farmăr (plugar) nu ar lucrà ceva pentru o lume întreagă. De Sâmbătă seara până Luni dimineaţa el se roagă, ceteşte, merge la biserică şi se distrage în cercul familiei sale. Chiar aranjându-se vreun maial, beutură spirtuoasă nu se foloseşte. In sate peste tot, rar afli cârcimă. La votări comitatense de obiceiu, satele dau cele mai multe voturi pentru închiderea cârcimelor. Astfel se explică şi închiderea cârcimelor dela oraşe.

Fiecare American are în casa sa Biblia. Ei cetesc toţi şi cetesc cu drag. Şi deaceea credinţa lor e mare şi tare. Nu odată am auzit chiar în familii, — cum s'ar zice, aristocrate, — cetin-

du-se din Biblie de cătră capul familiei, pe când ceilalţi membri, până şi servitoarea, ascultau.

Când locuiam în Joungstown Ohio, aveam un vecin care se ocupà cu vinderea de realităţi. Din percente îşi făceà un traiu destul de cinstit. In casa lui aveà un pian, prietinul nedespărţit a oricărei familii americane. El mergeà regulat la biserică în fiecare Dumineca. Soţia lui, cam bolnăvicioasă, rămâneà adeseori acasă. In schimb, tot timpul cât erà la biserică, ea cântà la pian numai psalmi religioşi, dar cu atâta dragoste şi cu atâta sentiment, încât îţi reaminteà tipul femeii creştine zugrăvit cândva de penelul sau peana vestiţilor măeştri cari nu mai sunt.

Aveau şi un băiat ca de vreo opt ani. Şi mare mi-a fost mirarea, când într'o Dumineca după amiazi, am văzut pe mama sa apucându-l de urechi şi îngenunchindu-l, pentrucă erà prea sburdalnic şi nealegător în vorbe. Azi e Dumineca Charly — îi zise mamă-sa — trebuie să fi mai cuminte şi mai bun ca în alte zile. Inainte de a luà prânzul, cântau un imn religios — cu acompaniament de pian.

Nu pot susţineà, că toţi americanii sunt la fel, dar sunt foarte mulţi, cei mai mulţi, pe când la noi nu ştiu câţi s'ar aflà. La noi pianele sunt pentru putpurii... Un imn bisericesc se cântă la noi la pian numai când o d-şoară de elită se vede în faţa publicului mare — la concerte, şi cântă numai ca să stoarcă aplauze, dar nu ca să mărească pe Dumnezeu.

Dar Biblia în câte case o aflăm?

Dar biserica de câţi boieri e cercetată?

Noi ne-am depărtat de Dumnezeu tare... tare...

Nu vă vine să vă miraţi?

Eu nu mă mir că, Americanii nu numai în industrie şi în comerciu sunt cei dintâi, ci sunt şi ceice se apropie mai mult de Dumnezeu. Prin ei îşi arată Dumnezeu mărirea şi bunătatea sa.. Noi ne depărtăm de El... suntem răi.

Farrell Pa, la 15 Iunie 1914.

I. Podea,
adm. prot.

MITROPOLIA ARDEALULUI SAU A BĂLGRADULUI ANTERIOARĂ LUI MIHAIU VITEAZUL.

I. Mănăstirea mitropolitană veche.

In anul 1913, s'a dat în vileag un nou document, privitor la vechimea mitropoliei române din Bălgrad.

Mulţi cred, că abià acest document nou e în stare acum *pentru prima dată*, să probeze, cumcă înainte de scurtele zile de slavă românească, alui Mihaiu Viteazul, în Bălgrad, ori preste tot în Transilvania, a existat dejà *aşezământul* nostru ierarhic, numit *mitropolitan.*

In realitate însă, cum se va vedeà îndată, de totului tot altcum ni-se prezintă *forma* faptului şi adevărului.

Noul document la dreptul vorbind, absolut nimica alta nu face, decât simplamente *confirmă* din nou şi *din altă parte* adevărul îndestul dovedit dejà cu câţiva ani mai nainte.

Fireşte apoi, de datoria viitorului — apropiat ori îndepărtat nu impoartă — rămâne, să constateze, că avut-a sionul românesc din Transilvania, mitropolia sa particulară şi pe timpurile de înainte de a fi aşezată această instituţiune în Bălgrad, ca în capitala şi rezidenţiala ţării, şi dacă în adevăr a existat mitropolie şi mitropoliţi, unde a fost aşezată, erà ea fixată ori portativă şi cari îi sunt titularii de pe vremile acelea.

In anul 1904, d-l profesor de Istorie bisericească a Românilor la universitatea din Bucureşti N. Dobrescu, a publicat din arhivele statului unguresc la Budapesta un *rezumat*, al unui document [1] din 16 Februarie 1581, [2] liberat de domnitorul Ardealului Hristofor Báthory, în cauza unui pământ alodial, a cărui hotărnicie o statorì.

Actul acesta dovedeşte, că în mahalaua urbei Bălgradului, (extra moros civitatis nimirum Albensis) ierarhul românilor din comitatul Albei din Transilvania, are casă ce zace spre partea de miazăzi a intravilanului alodial, alui Mihaiu Balásfi de Lipova:

---

[1] V. *Mangra* «Ier. şi mitropolia bisericii române din Transilvania şi Ungaria» Sibiiu 1908 p. 106.

[2] Actul din 16 Ian. 1581 e un transcris al altui document din 1580. Z. *Pâclişanu* «Cultura Creştină» Blaj 1914 p. 175. Deci actul lui Dobrescu e a treia prefacere după scriptură.

«Meridionali parte domus Valachorum episcopi in comitatu Albensi Transylvaniae».[1]

Cumcă casa din vorbă nu e o casă privată a cutărui episcop român, ci e rezidenţă oficială episcopală, istoricii sunt de perfect acord.

Ce se ţine însă mai departe de amănunte şi de alte conjecturi, ce se pot trage şi trebuie să se tragă, din faptul existenţii menţionatei rezidenţe, toţi scriitorii noştri, cari s'au ocupat până azi cu întrebarea aceasta, au păreri diferite, mai mult ori mai puţin plausibile.

Insuşi descoperitorul Dobrescu socotià la început, că casa e rezidenţa episcopului calvin Mihai Tordassy.[2]

O vreme îi secundam şi eu.[3]

Mai târziu d-l profesor îşi schimbă opiniunea,[4] şi acum un an apoi o spune limpede că în 1579 arhiepiscopul ortodox român Ghenadie I locueşte în aceasta casă, mutându-se acì dela mănăstirea Prizlopului.[5]

Mai mult încă! Domnii Pâclişanu[6] şi Dragomir, în vremea din urmă cred,[7] că primul episcop român ortodox, Eftimie (1572—1574) pus preste toţi românii din Ardeal şi părţile anexe,[8] se oploşise dejà între aceste ziduri încăpătoare, desigur însă cu mult mai puţin înalte şi arătătoare ca bunăoară modestele cortele protopopeşti rurali din zilele noastre.

Regretatul Bunea revindică casă din pricina lui Ghenadie şi crede, că el însuşi şi-ar fi zidit-o, (1579—1581) dar cu o cale grăbeşte a preciză, că gazda se adăpostià aici totuş numai ocazional şi trecător, rezidând adecă statornic încă tot la Prizlop.[9]

D-l Iorga e de părerea, că casa servià de cortel superintendenţilor români calvini şi că dela aceştia a trecut drept moşte-

---

[1] N. *Dobrescu* «Frag. privitoare la istoria bisericii române». Budapesta 1905 pag. 9 şi următoarea.

[2] *Idem* ibid pag. 14.

[3] «Orizontul» Cluj 1906 Nr. 9, pag. 58.

[4] *Pâclişanu* l c. 175.

[5] N. *Dobresеu* «Istoria bisericii române» Vălenii de munte 1913, pag. 58.

[6] *Pâclişanu* ibid 229.

[7] Silviu *Dragomir* în «Transilvania» 1914, pag. 102.

[8] «Ubilibet in hoc regno». N. *Iorga* «Stefan cel mare, Mihaiu Viteazul şi mitropolia Ardealului» Bucureşti 1904, pag. 31.

[9] A *Bunea* «Ierarhia românilor din Ardeal şi Ungaria» Blaj 1904, pag 184—187.

nire la Ioan de Prizlop, (1585) ori că o căpătase dejà amintitul Ghenadie.[1]

Azi ştim pozitiv, că lângă această casă vlădicească suburbană se află şi îndatinata mănăstire, sau biserică: «*Biserica din Belgrad*»,[2] dovadă mare şi aceasta, cumcă nu poate fi de fel vorba aici de un local şi proprietate privată personală, ci de o zidire publică.

In această biserică fu îngropat la 1595, boierul Danciu, unul din solii lui Mihaiu Viteazul, care ostenise la curtea lui Sigismund Báthory spre a încheià cunoscutul tractat ruşinos din 20 Maiu 1595; act dealtmintrelea sfârmat încă în cursul aceluiaş an, spre marea bucurie a voivodului român.

Mitropolia lui Mihaiu Viteazul, considerând toate cele de considerat, a putut fi zidită numai începând cu primăvara anului 1597; scurt, acestei aşezări, la toată întâmplarea i-a premers vizita fastuoasă a lăudatului domn muntean, făcută în Ardeal în iarna 1596—1597.

Biserica veche din 1595, numită «cea mică» există încă pe timpul unirii lui Atanasie din 1701 şi cei rămaşi în ortodoxie just şi cu bărbăţie şi-o reclamau sieşi, dară fără nici un rezultat.[3]

Această bisericuţă cu aparţinătoarea ei casă episcopească, *va să zică vechea noastră mitropolie*, la tot cazul a trebuit să fie barem de vechimea unui genunche de oameni şi apoi să fie bine cunoscută în cercuri mai largi, căci altmintrelea nu aveà rost provocarea unui act public din 1580—1581, la casa aceasta, ca la un semn tradiţional şi notoric! O casă zidită, ori căpătată de vlădica românilor între anii 1577—1580, încă nu puteà fi preste trei ani mai târziu o numire tipică şi cunoscută, mai ales nu atunci, când tocmai prin ea se precizează demarcări topografice litigioase.

Ci «*Casa episcopului Valachilor*« *şi* cu a ei «*Biserica din Belgrad*», cari existau înainte de ctitoria Mihăileană cel puţin cu

---

[1] N. *Iorga* o. c. pag. 8 şi 10; tot el «Istoria bisericii româneşti» Vălenii de munte 1908, v. I, pag. 220.

[2] *Iorga* l. c. 10 zice, că nu erà «biserică sau mănăstire», tot el însă cu doi ani mai nainte în «Sate şi preoţi din Ardeal» pag. 135 (38—40) pomeneşte aceasta biserică. La fel zice şi în Istoria bisericească l. c. pag. 220.

[3] Despre ea, pe baza unui material needitat încă, va da în curând o carte d-l Dragomir. Cnf. «Transilvania» l. c. p. 101—102 cu nota 2.

30 de ani şi cari zidiri rămaseră în picioare, să vază şi schimbarea ortodoxiei în catolicism, erau încă apte de a se aciuì în ele mitropolitul român şi preste o jumătate de veac, după clădirile solide şi comfortabile ale lui Mihaiu Viteazul!

Din ce cauză, acum în goana condeiului nu-mi dă mâna să aflu — poate zidirile lui Mihaiu să fi fost ruinate de intemperiele vremii, ori devastate de Turco-Tătari — destul atâta că *arhiepiscopul*-mitropolit *Simion Ştefan* Simionovici, *la* anul Domnului *1649, locuià în mitropolia veche suburbană:* «Habent episcopum suum qui Albae-Iuliae ***in suburbanis residet***», notează despre noi contimporanul călugăr iezuit din Alba-Iulia, Ioan Milley, în memorialul său de 100 pagini, redactat asupra răstimpului de 5 ani, dintre 1648—1653.[1]

Altcum despre mănăstirea mitropolitană, ridicată de Mihaiu Viteazul, ştim că pe la anii 1610 erà invadată de episcopul catolic polon: Valerian Lubieniecki, om iubitor de răsboaie şi depravat. Acesta mult timp se răsfăţase acì săvârşind tot felul de ierurgii, fără ca patriarhul Romei se ştie ceva despre această ispravă arbitrară. «In Transilvania penes Albam Iuliam monasterio schismatico in suam sine omni licentia sedis apostolicae auctoritate accepto, permultum ibidinem sacra peragens omnia permansit temporis».[2]

Nu cumva şi pe vremea lui Simion Ştefan va fi fost tot aşa cu ctitoria lui Mihaiu, dat fiind, că asupra tuturor aşezămintelor mihăilene, ardelenii, se năpustiau cu o adevărată furoare vandală, şi de aici ar fi să ne explicăm împrejurarea că mitropolitul Simion Ştefan la 1649 nu puteà să rezideze în curţile lui Mihaiu Viteazul?

(Va urma). ***Gruia.***

---

[1] «Monumenta comitialia Regni Transilvaniae, Erdélyi országgyűlési emlékek de *Szilágyi* Sándor Budapesta vol XV. pag. 492. Milley zice limpede că în *1649* locuià episcopul în măhala Bălgradului, deci în clădirea veche, descoperită de d-l Dobrescu, clădire, care va susta încă şi pe vremea unirii.

Nu pot constatà, *Ioan* Milley e identic ori nu, cu iezuitul *Stefan (Sebastian)* Milley, din Munkács, misionar, care a figurat mult la unirea Rutenilor şi care pare, că a fost în Bălgrad cu vlădica rutean Partenie, când acesta fù sfinţit arhiereu, de mitropolitul nostru Simion Ştefan. Cnf. şi Dr. *Hodinka* Antal «A munkácsi gör.-kath. püspöség története» Budapesta 1910.

[2] *Tocilescu* în rev. «Columna lui Traian» Bucureşti 1874 pag. 309.

CATOLICI ȘI SCHISMATICI.

I.

Cuvintele *catolic* și *schismatic* sunt pe buzele tuturora; dar întrebuințarea, ce se face cu ele este contrară înțelesului lor adevărat.

Este deci de folos să se determine semnificațiunea acestor două cuvinte. Pentru acest scop e de lipsă să aruncăm o privire asupra organizațiunii primitive a bisericii. Biserica veche erà o agregație ierarhică a tuturor bisericilor locale. Se distingeau în acestea două grupe principale: *mitropoliile*, cari aveau în circumscripția lor mai multe biserici locale; mitropoliile însăși se concentrau în jurul *patriarhatelor*. Inainte de desbinarea bisericilor răsăriteană și apuseană, numărul patriarhilor fusese fixat la cinci, cari erau episcopii din Roma, Constantinopole, Alexandria, Antiohia și din Ierusalim. Acesta din urmă n'aveà nici o mitropolie sub supraveghierea sa. Titlul de patriarh i-se păstrase, nu din cauza importanței politice, ce ar fi avut-o cetatea lui episcopală, ci din cauza misterelor Fiului lui Dumnezeu, cari se săvârșiseră acolo.

Patriarhii aveau drepturi egale și în ce privește conducerea bisericilor supuse jurisdicțiunii lor particulare; ei aveau, fiecare în patriarhatul lui, o autoritate egală, și ei o folosiau aceasta în înțelegere cu episcopii din mitropoliile și bisericile particulare, cari încă își aveau autoritatea lor fixată prin legi.

Aceste legi sau canoane fuseseră compuse și promulgate cu consimțământul tuturor reprezentanților bisericilor, întruniți, fie în sinoade ecumenice, fie în sinoade provinciale.

Aceasta stare de lucruri dăinuì opt veacuri, nu fără oarecari conflicte între episcopii din Roma și cei din Constantinopole, cari pretindeau titlul de *universal* în biserică, în virtutea importanței cetăților, în cari erau episcopi. Un lucru vrednic de însemnat este, că episcopii din Roma se împotriviră ambițiunii celor din Constantinopole și se luptară energic pentru dreptul antic. Scrisorile sf. Grigorie cel Mare conțin, referitor la această chestiune, cele mai prețioase indicii. Când însă, în veacul al nouălea, patriarhii Romei deveniră principi lumești, ambiția lor întrecù pe

cea a patriarhilor din Constantinopole; ei voiau să domnească asupra bisericilor din lumea întreagă; dar ei găsiră, în ceilalţi patriarhi, o rezistenţă absolută faţă de pretenţiile lor ilegitime. Atunci episcopii Romei se separară de legătura patriarhilor, se proclamară *centrul bisericii*, declarară *schismatici* pe toţi aceia, cari nu recunoscură drepturile, ce şi-le atribuiau, şi rezervară excluziv pe sama partizanilor lor numirea de *catolici*. Patriarhii Romei avut-au ei oare dreptul să lucre în chipul acesta? Aceasta este chestiunea, pe care voim să o examinăm.

Noi putem stabilì, după sf. Pavel, că biserica lui Isus Hristos este un edificiu dumnezeesc, întemeiat pe nişte principii, cari n'au în ele nimic omenesc. Temelia esenţială, pe care se razimă acest edificiu este Isus Hristos cu învăţătura sa. Consecinţa imediată şi necesară din acest principiu este, că toţi aceia, cari sunt *încorporaţi* Omului-Dumnezeu şi cari cred în învăţătura lui, sunt membrii ai bisericii sale.

Aşadară, în afară de orice condiţie de loc, de timp şi de îngrădiri omeneşti, biserica lui Isus Hristos este totdeauna *una*, compusă din adevăraţii credincioşi ai lui Isus Hristos; *una*, nu în urma *aglomerării* sale în preajma cutărui sau cutărui episcop, ci *una* în ce priveşte *credinţa*. Aceasta credinţă trebuie să fie *completă*; pentru aceea cuvântul grecesc *catolic*, (a cărui rădăcină adevărată este καθ᾽ὅλον,) s'a dat membrilor bisericii, pentrucă ei admiteau *în întregime* sau într'un mod *complet* învăţătura descoperită.

Biserica poate fi prin urmare *catolică* fără să fie răspândită pretutindeni. Chiar şi cei mai mulţi din sf. Părinţi au învăţat, cu toată dreptatea, că biserica nu rezidă în *mulţime*, ci în creştinii credincioşi credinţii, păstrate în integritatea ei.

Material vorbind, biserica creştină este compusă din toate bisericile locale, cari se trag dela apostoli, cari sunt legate de apostoli şi prin ei de Isus Hristos. Aceste biserici, cari trăiesc vieaţa lor particulară, cât priveşte disciplina şi 'n ce priveşte toate celece se ţin de instituţiile bisericeşti, formează o aglomerare mare, unită prin legăturile unei credinţe identice şi prin comunitatea originii; această biserică *catolică* şi *apostolică* îşi manifestă vieaţa prin mărturisirea credinţii sale şi prin succesiunea neîntre-

ruptă a păstorilor săi. Rivalitățile locale, disputele particulare asupra unor întrebări, cari nu aparțin credinții, însaș ura care rezultă din antagonismul dintre naționalități, nu pot atinge principiul *adevărat* al unității, așa cum l-am formulat noi. Și când păstorii unei biserici apostolice ar vătămà acest principiu, violând depozitul de credință, credincioșii cari rămân tari în credința *cea antică* și *permanentă*, rămân totodată în sânul bisericii lui Isus Hristos; titlul de *catolic* le aparține.

Din aceasta noțiune a catolicității bisericii se deduce în mod firesc înțelesul cuvântului *schismatic.*

Nu poate fi cineva schismatic, decât separându-se *în mod formal* de o biserică, a cărei origine este *apostolică* și care a păstrat neatins depozitul descoperirii.

Pentru a aveà dreptul să poarte titlul de *apostolică catolică*, o biserică e datoare să păstreze cu credință întreagă învățătura descoperită și să aibă păstori, cari să vie în linie dreaptă dela apostoli. De îndatăce o biserică locală întroduce schimbări și inovații în doctrină și în dregătorie, ea încetează cu evidență de a mai face parte din biserica apostolică-catolică; ea se separă de ea.

Aceasta *separare* constituie *schisma,* după semnificațiunea, ce o are acest cuvânt în limba grecească.

Sau, aceasta separare este un act, care, de natura lui e public, și care lasă urme destul de adânci în istorie pentru a fi cunoscut cu ușurință. Putem deci, din istorie, să cunoaștem bisericile, cari și-au schimbat *credința* și cari au rupt cu succesiunea apostolică; și să determinăm în felul acesta cu toată claritatea, unde se găsește adevărata biserică a lui Isus Hristos. Dară, deoarece în sânul bisericilor locale, cari și-au modificat credința *în mod oficial,* credincioșii pot păzì tăcerea în fața acestor modificări sacrilege, sau protestă, urmează, că fără a ieșì în mod ostentativ din biserica, de care se țin prin naștere, ei sunt tot membri ai bisericii lui Isus Hristos, îndatăce succesiunea apostolică n'a fost întreruptă în dregătoria păstorilor lor.

O biserică locală nefiind infalibilă, un credincios are oricând *dreptul* și *datorința* să controleze învățământul local, ce l-a primit, cu ajutorul regulei *catolice,* adecă al mărturisirii permanente a tuturor bisericilor; acesta este singurul *criteriu,* pe care, e permis,

să-l invoace cineva în mod raţional pentru a-şi fixà credinţa, pentrucă numai printr'acest mijloc e cu putinţă să cunoaştem în mod sigur învăţământul apostolic complet, şi înţelesul, ce s'a dat în toate timpurile cărţilor sfinte, când interpretarea lor e dificilă şi controversată.

Bisericile nu sunt aşadară schismatice, decât dacă rup, în acelaş timp, atât cu *credinţa apostolică* cât şi *cu succesiunea apostolică.*

Credincioşii, cari trăiesc în sânul bisericilor, separate numai în ce priveşte punctul întâiu ai agregaţiei *catolice*, înşişi nu sunt nicidecum schismatici, de vremece protestează în contra erorilor, pe cari nişte păstori vinovaţi le-au impus bisericii lor, şi câtă vreme ei urmează *regula catolică* în credinţa lor. Credincioşii numai atunci sunt schismatici, dacă aderează la o biserică, care n'ar aveà *succesiunea apostolică*, pentrucă în cazul acela nici o legătură nu i-ar împreunà cu biserica lui Isus Hristos.

Să luăm un exemplu izbitor, pentruca să facem mai înţeleasă ideea noastră:

Incepând, de când papii au ajuns suverani, ei sacrificară datorinţele lor de păstori ai sufletelor, intereselor politice; schimbară spiritul Evangheliei, îşi atribuiră o autoritate doctrinală ilegitimă, şi atraseră bisericile Apusului, prin înrâurirea puterii lor politice, a autorităţii lor ca patriarhi ai Apusului şi a prestigiului demnităţii lor de primi episcopi ai bisericii, le atraseră după ei în inovaţiile lor. Dar, în toate timpurile, s'au găsit, în aceste biserici un mare număr de creştini, alipiţi cu toată sinceritatea de credinţa lăsată moştenire de apostoli, cari s'au luptat cu stăruinţă, şi cari continuă să lupte încă şi în zilele noastre, împotriva acestor abuzuri nenorocite; cari lucră la nimicirea lor.

Dar în mijlocul acestor abuzuri şi inovaţiuni, cari au fost urmarea lor necesară, biserica romană a păstrat neştirbită succesiunea preoţiei apostolice. Dacă deci ea a violat cu privire la mai multe puncte depozitul credinţei, ea se alătură la apostoli prin ansamblul credinţelor sale şi mai ales prin succesiunea păstorilor săi. Ea nu-i deci *schismatică* în înţelesul absolut al cuvântului; credincioşii, cari trăiesc în sânul ei, aparţin bisericii apostolice; dar ei au datorinţa, dacă cunosc erorile bisericii lor, să protesteze împotriva acestor erori.

Printr'o răsturnare neînţeleasă a adevăratelor noţiuni despre *catolicitatea* bisericii, partizanii fanatici şi excluzivi ai bisericii romane consideră de *schismatici* pe aceia, cari protestează în contra acestor erori; pentru a ajunge însă, să formuleze o doctrină într'atâta de eterodoxă, ei au fost siliţi să aşeze în episcopul Romei şi în biserica lui, centrul unităţii. Atât principiul lor, cât şi consecinţele, pe cari le scot din el, sunt de o egală falşitate. Invăţământul tuturor veacurilor creştine începând dela apostoli este în desăvârşită contrazicere cu strania lor doctrină.

Din cele stabilite mai sus urmează:

1. Că unitatea bisericii nu constă nicidecum dintr'o asimilaţie completă;

2. Că bisericile locale nu sunt de loc despărţite între olaltă prin diversitatea disciplinei lor particulare;

3. Că legăturile esenţiale, cari le împreună într'adevăr sunt: *credinţa completă* şi *succesiuuea dregătoriei apostolice;*

4. Că o biserică particulară poate, prin păstorii ei, să cadă în eroare, fără să fie pentru aceea cu desăvârşire *schismatică* câtă vreme a păstrat succesiunea dregătoriei apostolice;

5. Că biserică schismatică este aceea, care nu se mai ţine de apostoli nici prin legătura credinţii, nici prin succesiunea preoţiei;

6. Că particularii nu-s despărţiţi de biserica lui Isus Hristos, decât în caz, că aderează într'un mod absolut la o biserică locală pe cari nimic nu o mai leagă de apostoli.

II.

În articolul nostru precedent, am zis, că legăturile esenţiale, cari împreună bisericile particulare pentru a formà biserica lui Isus Hristos sunt *credinţa apostolică* şi *succesiunea preoţiei apostolice.*

Aceste două condiţii au o însemnătate egală; căci o societate de creştini, care ar profesà învăţăturile apostolice, dar care n'ar aveà păstori, cari să se coboare direct dela apostoli, n'ar constituì *o biserică,* cu alte cuvinte o societate *apostolică*; nu există biserică fără de păstori; nu există biserică *apostolică* fără de păstori apostolici. In afară de aceasta condiţiune pot să existe societăţi *creştine,* dar nu *biserici* propriu zise. De altă parte, o biserică, ai cărei păstori şi-ar trage demnitatea lor preoţească din succesiunea

apostolică, dar care ar fi părăsit învăţăturile credinţii, lăsate moştenire de către apostoli, n'ar mai merità să se considere ca o biserică apostolică, fiindcă legătura *esenţială* a credinţii, care o împreună cu apostolii, ar fi ruptă.

Adevărata biserică a lui Isus Hristos este prin urmare totalitatea comunităţilor creştine, cari sunt legate de apostoli prin credinţă şi succesiunea preoţiei. Numirea de *catolică*, ce i se dă este consecinţa naturală a apostolicităţii sale; căci, îndatăce ea se ţine de apostoli prin cele două legături, pe cari le-am arătat, ea posede doctrina *una* şi *completă*, pe care au propoveduit-o apostolii în numele lui Isus Hristos.

O biserică locală ar puteà deci să nu poarte numirea de *catolică*, şi *de fapt* să fie; tot astfel, cum o biserică, care ar fi schimbat doctrina apostolilor, sau care ar fi pierdut succesiunea preoţească dela apostoli, să nu fie catolică, chiar când ea ar uzurpà titlul ca atare.

Se zice în simbol: «*Cred în biserica apostolică, catolică*», adecă într'o biserică, care nu-i mărginită în cutare ori cutare loc, ci în aceea, care este *legată de apostoli într'un mod desăvârşit.*

In acest articol al simbolului, ideia de căpetenie, esenţială, este exprimată prin cuvântul *apostolic;* cel de catolic, nu-i decât consecinţa celui dintâiu, dupăcum am susţinut în cele de mai sus.

In urma acestora să venim la întrebarea, pe care am sulevat-o în articolul nostru precedent şi pe care principiile noastre generale au rezolvit-o deja: Patriarhii Romei, după despărţirea lor de comuniunea patriarhilor orientali, au avut ei oare dreptul să declare pe aceştia din urmă *schismatici* şi să-şi rezerve în mod excluziv numirea de *catolici?*

Noi am văzut, că o biserică schismatică este aceea, care nu se mai ţine de apostoli nici prin legătura credinţii, nici prin succesiunea preoţiei.

Dar, bisericile orientale au păstrat succesiunea preoţiei în linie dreaptă dela apostoli; acesta-i un adevăr *pe care nime n'a încercat vr'odată să-l conteste;* bisericile orientale au păstrat în toată întregitatea lor şi învăţăturile de credinţă, aşezate pe apostoli şi profesate de întreaga biserică catolică antică de dinaintea epocii desbinării sale: acesta-i încă un adevăr *care n'a fost nici-*

când contestat de cineva. Singurele reproşuri, ce le-au făcut partizanii bisericii romane bisericilor orientale se reduc toate la acestea: că orientalii n'au voit nicicând să primească inovaţiile, pe cari biserica Romei le întrodusese la ea în învăţăturile de credinţă, şi mai ales pretenţiile ei la absolutism în Biserică. Nicicând ei n'au îndrăsnit să le reproşeze, c'ar fi făcut cea mai uşoară schimbare în vechea doctrină.

E prin urmare clar, că sub nici un raport, bisericile orientale nu puteau fi acuzate de *schismă* şi că n'ar puteà cineva să le atribuie numirea de *schismatice,* făr' a săvârşì faţă de ele nedreptatea cea mai manifestă.

In vremea despărţirii bisericilor apusene şi răsăritene, acestea din urmă rămăseseră pe deplin *apostolice catolice.* Cum însă, din veacul al nouălea până astăzi, aceste biserici n'au schimbat nimic din credinţa lor şi n'au pierdut succesiunea preoţiei, ele au rămas, de fapt şi cu drept, ceeace erau atunci, ceeace fuseseră dela întemeierea lor, adecă *apostolice catolice.*

Să examinăm acum condiţiunile, în cari s'a aşezat biserica romană după despărţirea ei de către bisericile orientale. Ea a păstrat succesiunea preoţiei apostolice; ea a păzit chiar şi credinţa apostolică, căci ea n'a tăgăduit nici una din învăţăturile aparţinătoare credinţii; numai cât ea a voit să ridice în stare de dogme anumite opiniuni teologice, cari în ultimele lor consecinţe, contrazic dogmele revelate.

Urmează de acì, că biserica romană nu poate fi calificată de *schismatică,* înţelegând acest cuvânt într'un mod riguros, dar ea a avut cu toate acestea mai puţin drept decât bisericile orientale să-şi atribuie, excluziv numirea de *catolică,* fiindcă ea a căzut în eroare cu privire la mai multe puncte, cu toate că ea s'a silit să împreune erorile ei cu dogmele cele descoperite.

Bisericile orientale, cari rămaseră mai credincioase decât biserica romană, n'au avut aceste pretenţii exagerate. Cu toatecă acuzau pe sora lor din Apus cu inovaţii şi erori, ele nu i-au dat numirea de *schismatică;* de altă parte, înţelegând ele, că din cauza unor împrejurări nenorocite, bisericile apusene nu luau nici o parte la sinoadele lor, ele nu deteră acestor adunări numele de *ecumenice.* Biserica romană a fost, sub acest raport, mult mai

ambiţioasă, şi dete acest nume, de dragul papei, unor întruniri la cari mai multe din însaşi bisericile apusene n'au luat nici o parte.

Bisericile orientale au dat şi altă dovadă de modestie şi de dragostea lor pentru unitate; până în zilele noastre, ele au păstrat obiceiul să spună, că biserica are cinci patriarhi superiori, cărora ele le dau titlul de *universali* (vsélenskié), şi între aceştia e înţeles şi cel din Roma, căruia ele îi dau chiar locul întâiu, cu toată părerea de rău, ce o simte, că el s'a despărţit de ceilalţi, şi că el nu păstrează cu dânşii bunele legături, pe cari ar fi de datoria lui să le înoiască.

Ajung aceste consideraţiuni generale pentru a fi în drept să scoatem aceste conclusiuni:

Biserica orientală a păstrat până în zilele noastre depozitul credinţii apostolice într'un mod absolut, fără a schimbà ceva din el, fără a-i adauge ceva.

Biserica romană a întrodus în învăţăturile revelate inovaţiuni, ceeace înseamnă tot atâtea erori.

Prin urmare, biserica orientală nu poate fi numită nici eretică, nici schismatică; ea a rămas, dimpotrivă *apostolică catolică*.

Prin urmare, biserica romană, fără a fi pierdut cu desăvârşire această numire, n'are nici un drept să o denege celorlalte biserici, cari au perseverat mai bine decât dânsa în păzirea neştirbită a *depozitului* învăţămintelor apostolice.

Dea Domnul să înţeleagă odată acestea; să renunţe le erorile sale, la pretenţiile sale ambiţioase; să recunoască, că inovaţiile sale îi vor aduce pieirea; că din această rădăcină rea nu pot ieşì decât un arbore rău şi roade rele!

Ceeace susţinem se aplică bisericii latine în genere; dacă însă, sub acest nume, lumea ar înţelege pe papa şi curtea lui, cum vreau ultramontanii, atunci am afirmà, fără a ne îndoì, că ea a alterat însuş spiritul bisericii catolice: ea a înlocuit umilinţa cu mândria şi ambiţia; abnegaţia cu lăcomia; înţelepciunea evanghelică cu şiretenia; că personalitatea papei ajungând a fi *totul* în aceasta biserică, caracterul omenesc eclipsează întrâ'nsa elementul divin.

După **Sergie Suschkoff Wladimir.**

INSTIGATORII SE DEMASCĂ.[1]

(Din memoriile unui duhovnic).

Are Românul o zicală: Vinul, când fierbe, uşor sparge butea. Aplicată oamenilor din Nevoieşi, zicala are înţelesul, că nu numai cu mine aveau de lucru; vieaţa lor spirituală prestetot clocoteà, căutà a face izbucniri ca mustul închis în bute. Că eu am căzut jertfă exploziei lor, pot zice, a fost curată întâmplare, mai bine zis: a fost erupţiunea nemulţămirilor, alimentată şi de ceice îşi văd periclitate anumite interese.

In Nevoieşi, ca aproape pretutindenea unde poporul a fost lăsat a trăì în seul propriu (decenul său), fără nici o regenerare, s'a ridicat o generaţie care definele străbune şi perceptele religioase nu le mai simte; ţine la ele mai mult de ochii lumii, decât din convingere. Invăţăturile bisericii sunt pentru generaţia aceasta mai mult o haină, decât principii de vieaţă. Se nimereau foarte generaţiei cuvintele scripturei: *Se apropie de mine poporul acesta cu gura sa şi cu buzele mă cinsteşte, iară inima lor departe este dela mine.* (Mat. 15, 8). Deaceea, deşi oamenii de aici se ţineau de oameni umblaţi prin lume, ştiutori de legi, ba atotştiutori, de fapt erau nişte imbecili de cari s'au lipit numai apucăturile perverse ale societăţi, nu şi miezul bun. Tragerile pe sfoară, vânarea după interese meschine, lipsa de scrupuli când erà vorba de favoruri personale ş. a. erau deci la ordinea zilei şi se practicau aici pe scară întinsă, fără nici o mustrare de conştiinţă, că doar cineva sufere pe urma nelegiuirilor. Parola dată erà: Să păstrezi aparinţa omului cinstit, să nu ai de furcă cu legea penală, — de acì încolo toate le poţi încercà.

Moral decăzut, lume stricată — nu e vorbă!

Deosebită menţiune merită grupul persoanelor dela cârma comunei. I-am puteà zice clică. Clică şi erà. In afară da pe tutorul poporului, în realitate erà un fel de societate de pungăşie. Intre mijloacele de operaţiune ale clicei, de sine înţeles, trebuie să numărăm şi spirtul ca foarte modern. Când altfel nu mergeà, se aflà uşor titlul la vr'un aldămaş obştesc — alifia Românului — care puneà capăt oricărei discuţii.

[1] Continuare din Nr. 17–19 Revista Teologică pe anul 1913.

Activitatea clicei pentru comună, o ilustrează foarte bine faptul următor: Nevoieşii, ca toţi oamenii satelor noastre, erau descendenţii unor părinţi coloni sau iobagi. Odinioară boierii (nobilii) au stăpânit întreg hotarul lor. S'au slobozit de sub jugul feudalismului şi erau oameni liberi. Nevoeşii timpului meu, însă aveau un diferend foarte mare cu foştii stăpâni de pământ: nu erà finalizată segregarea. Satul ţineà morţiş, că este al lui pământul întreg, dupăce străbunii l-au plătit cu sângele, iar boierii ca vechi proprietari pretindeau parte din pământul şi pădurea comună, din pescărit şi crâşmărit (regale). Cauza se trăgănà de zeci de ani şi mistuià multe parale. Acum, (vorba antistiei) se recer sume şi mai multe şi mai mari. Trebuiesc bani la advocat, trebuesc diurne la o deputaţie monstră ce are să ducă memorand la judecătorii înalţi şi ministru. De unde să se iee banii? Din aruncul extraordinar de câteva mii — pe popor? Partea covârşitoare a oamenilor strigà: Să-şi iee boierii ce e a lor, că nu mai răzbim cu spesele! Dacă şi nu acum, ne vor câştigà mai târziu... şi tot plătim. Dar interesaţii răspundeau: Voi să tăceţi, că numai noi ştim cum merg lucrurile acestea... Ţinem proces, să obosim boierii, ca la timpul potrivit să scărim preţul şi să facem târgul cum vrem noi nu pe voia lor! Şi vorba, însoţindu-o şi rachia, a prins. S'au dumerit oamenii şi au votat şi noul arunc de care le plângeau oasele.

Notez că la sfat eu nu eram admis. Corifeii nu vedeau în mine pe omul lor; şi nu mă admiteau. Nu că nu mă admiteau, dar m'ar fi scos din sat, să-şi capete unealtă cum le place. Decât că eu nu m'am lăsat. Ştiind de unde bate vântul, îndată după scandalul făcut în biserică, am început a aveà ochi, a studià unele şi altele şi a aflà isprăvile ce se urzesc prin sat. Intre altele, m'am interesat de cauza urbanală a oamenilor. Mi-se păreà diochiată. De când tot spesează cu procesul, nu odată, ci şi de două şi trei ori ar fi putut acoperì cu bani pământul în litigiu. Fără să bănuie cineva, în cea mai mare taină, m'am repezit la oraş, reşedinţa boierilor. Erà departe oraşul, drumul mi-a fost obositor, dar nu m'am căit, căci m'a însoţit norocul. Boierii (erau mai mulţi interesaţi în hotarul Nevoieşi) chiar ţineau în cauză. Mi-au descoperit îndată că nu mai dau pardon; le trebuie bani, nu făgădueli. Advocat au angajat. Le scoate acela ori loc ori banii. Pricepând din

vorbe, că ar fi buni bucuroşi boierii să se încheie pacea, am pus întrebarea: câţi bani ar trebuì, ca răscumpărare totală şi la ce termin se pot plătì? M'au dumerit zicându-mi: Noi suntem binevoitori oamenilor ce au slugit pe părinţii noştri, numai de formă facem târgul şi mult nu pretindem... Văzând că suma cerută nu făceà nici $1/3$ din aruncul ce se proiectà acum pe sat, imediat am cerut şi primit dela boieri în scris declaraţia lor obligătoare, cumcă în schimbul preţului cutare şi cutare — abzic de orice drept în hotarul Nevoieşi. Terminul de plată: un an de zile. Am păstrat la mine declaraţia. In adunarea de votare a aruncului din urmă, dupăce se isprăvise aşazicând trebile, mă prezint şi eu. Cer să vorbesc ceva oamenilor. Unii voiau să mă asculte, alţii nu. In cele din urmă, preste voia clicaşilor, poporul mi-a acordat cuvântul. Am început cam aşa: Ce ţinută aţi apucà oameni buni! faţă de proces, când v'aş asigurà, ca cu $1/3$ din aruncul de acum, aţi puteà aveà toate drepturile boierilor, fără a continuà procesul şi fără a vă mai conturbà cineva pe vecie în moşiile voastre?... A urmat tăcere profundă. Am observat în acest răstimp că feţele clicaşilor încep a se face ca racul. La urmă a izbucnit cu tărie vocea poporului: Celce ne-ar împărtăşì de astfel de bine după Dumnezeu cel dintâiu binefăcător al nostru ar fi acela! Bucuros plătim a treia parte, măcar în ziua de mâne! — Ca să nu mă ţină de mincinos, pun cărţile ce aveam înaintea oamenilor şi le zic: mergeţi cu preţul, încheiaţi târgul şi plătiţi voi... Eu nu primesc la mâna mea nici un ban!... Preste o lună totul erà gata: şi contract, şi întabulări... De proces nici pomană.

Am pus, cum se zice, mâna pe măturoiul cel mare, l-am învârtit de câteva ori prin sat, şi multe murdării am aruncat la o parte, şi am întinerit toate ramurile de administraţie comunală. Poporul mă adorà... Tot sufletul şi la dat mie în acele zile. Nu m'am mai putut căì, deci, că nu mă ascultă, ori nu primeşte de bune propoveduirile mele de pe amvon... Clica? Clica întâi a stat încremenită pe loc, apoi s'a înmuiat şi a început a se apropià de mine (încetul cu încetul). Mă complimentau oamenii aceia ca pe un zeu. Faţă de opinia publică puternică nici nu puteau altfel; dar mă complimentau şi pentrucă poziţia mea nici când nu am folosit-o, ca să-i persecut, cum făcuseră ei. Din contră, ca următor ce sunt al lui Hristos, care trebuie să se roage şi pentru vrăj-

mașii personali și să zică: Iartă-le Doamne că nu știu ce fac (Luca 23, 24) — m'am purtat cătră toți și cătră fiecare îndosebi cu cea mai mare prevenire; dela mine nu i-am depărtat, ba în felurite forme și pe deosebite căi le-am dat să înțeleagă că eu nu clasific oamenii după amiciție și dujmănie, ci după credință și fapte, și că din societatea mea, având-le pe aceste, nu vor fi eschiși. Am și avut mângăierea, că cu toții s'au întors și s'au înrolat în șirul membrilor de valoare ai bisericii. Unii, cum se va vedeà, au urmat pe Zacheiul din Evanghelie care ziceà: Iată jumătate din avuția mea Doamne! o dau săracilor, și de am năpăstuit pe cineva, au ceva, întorc împătrit (Luca 19, 8).

Sunt dator cu o lămurire acì. Erà interes obștesc al poporului, să distrug clica, care trăià ca un fel de parazit pe spinarea satului Nevoiești; acelui interes am servit, când am spart clica. Erà și interes al meu personal să apăr: Dinte pentru dinte (Eșire 21, 24). Mi-au făcut zile amare oamenii aceștia — de ce să-i las eu să se resfețe în sudoarea altora?! Doar Dumnezeu a rostit sentința asupra *asupritorilor*, zicând: Și mă voiu aprinde cu mânie, și vă voiu omorî cu sabia, și vor fi muierile voastre văduve, și fiii voștri săraci de părinți (Eșire 22, 24). Insă numai decât mi-am adus aminte de ordinul dat nouă creștinilor: De te va lovì cineva preste fața cea dreaptă a obrazului, întoarce-i lui și ceealaltă (Mat. 5, 39), deaceea după spargerea clicei nu am mai fost răsbunător, ci deplin îngăduitor.

Punctul de vedere moral și al binelui obștesc justifică, va să zică, procedura mea. Nu tot așa se poate justificà procedura cu punctul de vedere al *păstoralei*. Cât de colo se vede, că motorul faptei mele, între alte multe, erà și câștigarea *popularității* pierdute, ori care nici nu o avusesem nici când în Nevoiești. Am spart căci am fost silit de propria mea existență, să sparg clica și să caut a devenì popular înaintea poporului. Altfel trebuià să-mi iau tălpășița din comună. Diregătoria preoțească e diregătorie, se poate zice, de încredere și preotul ce nu poate aveà încrederea poporului, nu trebuie să steà nici un minut în satul unde este luat la țintă. Deaceea eu trebuià ori să părăsesc satul Nevoiești, ori să-mi câștig pe ceva cale popularitatea sdruncinată. Este însă mare întrebare, de *trebuie ori nu, să facă și alții ca mine?* Răspunzând cu *da*, vânarea popularității o schimbăm în dogmă pentru

preoţi. Urmarea? In scurt timp ne pomenim, că clerul sătesc nu e altă, decât o ceată de vânători de popularitate, mai pe scurt: o ceată de farisei. In râvna lor, de a nu-şi face inimic poporul, cei mai mulţi se vor înjghebà poate la urnirea carului ideilor *sănătoase,* cari în consecinţele lor pot fi funeste pentru popor şi biserică, ori apoi nu vor mai face nimic, spre a nu se strică cu poporul. Tristă perspectivă. Şi e tristă cu atât mai vârtos, că contrazice principiului pastoral, preconizat de Hristos: Păstorul cel bun sufletul său îşi pune pentru oi (Ioan 10, 11) şi contrazice practicei lui Hristos, care indignat preste măsură pe ceice vindeà şi cumpără în biserică şi purtà vase, fără a cugetà la neplăcerile ce-i pot obvenì, i-a scos din biserică, le-a răsturnat mesele şi scaunele, i-a oprit a purtà vasele pe acolo, ba în ton puternic i-a mustrat pe toţi publice, zicând: Au nu este scris, că casa mea casă de rugăciune se va chemà la toate neamurile? iară voi o aţi făcut peşteră tâlharilor! (Marcu 11, 15—17).

Care va să zică, fapta mea a fost ceva à parte, şi pe calea aceasta am apucat în cazul de tot extrem, când altă uşă de scăpare pentru mine nu erà. Am întreţesut episodul în acest capitol spre a păstrà fidelitatea istorică în memoriile ce le scriu, şi l-am întreţesut ca să dăm armă *extraordinară* la cucerirea poporului resläţit. De arma aceasta au trebuinţă şi pot uzà însă numai ceice la început şi-au riscat popularitatea prin procedare incorectă, cum făcusem şi eu. Alţii nu au trebuinţă a se face plăcuţi pe căi lăturalnice. Poporul de regulă primeşte cu braţe deschise pe noul preot. (Deaceea l-a ales!) şi de regulă are multă încredere în el. Câtă vreme pe căile drepte alei păstorirei umblă, nici nu se poate ştirbì vaza preotului... fie oricine ar fi, şi vină în sat ori de unde ar venì.

Vasile Gan
protopop.

EXHORTARE LA „ÎNĂLŢAREA DOMNULUI“. [1]

...«*Şi Domnul dupăce a grăit cu dânşii, s'a înălţat la ceriu şi a şezut deadreapta lui Dumnezeu*»... (Mc. 16, 19).

Iubiţi studenţi!

După înviere Isus s'a arătat la diferite ocazii învăţăceilor Săi, vorbindu-le despre împărăţia lui Dumnezeu, care întemeiată de El, aveau s'o lăţiască ei peste toată faţa pământului... «Precum m'a trimes pe mine Tatăl şi eu vă trimet pe voi» zice Domnul, Apostolilor săi, cu privire la această datorie. Dar mai caracteristic, mai expres a ştiut El să le imprime această sfântă datorie atunci, când s'a arătat ultima oară *tuturor* Apostolilor. Erà în ziua a 40-a dela înviere, data, care răpindu-l vederii lor, l-a înălţat la ceriu, aşezându-l deadreapta Tatălui «întru mărire». Pe lângă blânda şi indirecta mustrare la adresa celorce nu au voit să creadă, martorilor oculari ai învierii şi arătării Lui repeţite — ...«fericiţi sunt ceice nu au văzut şi au crezut»... — în ceasul despărţirii Sale pământeşti de ei, Mântuitorul, le rezumă pe muntele Olivilor *esenţa* datoriei lor viitoare în cuvintele «Datu-mi--s'a toată puterea în ceriu şi pe pământ. Drept aceea *mergând învăţaţi toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, învăţându-le să păziască toate câte am poruncit vouă,* că iată eu cu voi sunt în toate zilele până la finitul veacului».

Dar împlinirea acestei chemări — *a misiunii apostolice* cereà inimi oţelite, caractere de fier, curaj bărbătesc, care să nu părăsiască pe purtătorii ei nici un moment, în toată vieaţa lor. Deaceea sfătueşte Isus pe Apostoli «ca să aştepte în Ierusalim promisiunea Tatălui, de care le-a vorbit ocazional» continuând: «*Că veţi primì putere, când va venì Duhul sfânt peste voi,* şi-mi veţi fi martori în Ierusalim şi în toată Iudeea şi Samaria şi până la marginile pământului»...

Aşa se explică faptul, că Domnul, în ora supremă evită orice cuvânt ce ar fi putut mişcà inimile învăţăceilor Săi, orice gest, ce le-ar fi stors lacrimi. Isus nu voià să le potenţeze amărăciunea ce-i cuprinsese, dejà de când le prevestise patimile şi moartea Sa, încă puţin timp şi voi nu mă veţi vedeà...» [2] Din contră, din modul cum ni-se descrie în Sfânta Scriptură (Mc. 16). «Inălţarea la ceriu a lui Isus» pare că auzim pe divinul învăţător grăind astfel Apostolilor săi: [3] Mi-am împlinit chemarea pământească, şi am împlinit-o fără considerare la mine însumi, jertfindu-mă. Chemarea voastră vă cere aceeaş împlinire. Urmaţi-mi în acelaş mod. Fiţi tari, gata de jertfă, lucraţi bărbăteşte!

Iată, iubiţi studenţi, un cuvânt ce sună şi pentru voi. El are de altfel o deosebită actualitate şi cu privire la finea anului şcolar ce vă reclamă

---

[1] Ţinută studenţilor din clasele superioare ale gimnaziului ort.-rom. din Braşov.
[2] Ioan 16, 16.
[3] Cf. A. Erdinger: Festtags-Exorten.

o cheltuială mai mare de energie, ca până acì. Deaceea cred de potrivit, a vă vorbì cu această ocazie despre *necesitatea* unei *cugetări* şi *activări bărbăteşti*, despre *modul* şi *felul* cum vi-le puteţi însuşì. In scopul acesta voiu începe mai întâiu cu o caracterizare sumară a spiritului dominant în vremea noastră, relativ la tema aleasă.

*

Timpul nostru e bogat în multe. Bogat în cercetări ştienţifice, bogat în progrese mari pe toate terenele, bogat în descoperiri şi invenţii, dar bogat şi în mizerie şi năcazuri. Azi,[1] când mii şi mii de fire telegrafice şi telefonice, când trenuri, vapoare şi aeroplane mijlocesc un contact mai uşor oamenilor, când se descopere polul nordic şi sudic, când observăm cu razele X întreaga-ne articulaţiune, când telescoapele ne atrag atenţiunea spre nemărginirea corpurilor cereşti, iar microscoapele ne mijlocesc studiarea gângăniilor şi vietăţilor liliputane — ar trebuì ca omenimea să se simtă foarte mulţumită şi fericită. In realitate nu e aşa.

Pretutindenea auzim lamentaţii după vremea patriarhală de mai nainte. Adesea ne izbeşte strigătul de regret după trecut: O tempora, o mores! Aşa vedem în vremea noastră o bogăţie în toate privinţele, în bine şi în rău. Numai într'o privinţă e sărac timpul nostru: în bărbaţi, în oameni de caracter. Bărbaţi cu principii de fier, cari să tindă cu curaj neîntrerupt după scopul fixat lor de Dumnezeu, cari să nu se opriască în mijlocul drumului, nici să se mulţămiască cu o împlinire parţială a problemei lor — iată ce ne lipsesc şi nouă în bună parte. Desigur — slavă Domnului! — are şi neamul nostru bărbaţi, cari se jertfesc pentru binele obştesc, dar aceştia sunt puţini — şi adesea întâmpină multe neplăceri chiar din partea alor noştri. «Neamul tău mi te-a dat» — a zis Pilat lui Isus.

Dar pe cât de rari sunt adevăraţii bărbaţi binemeritaţi pentru neam, pe atât de mare e contingentul celor ce uşor se mlădie, ca trestia de vânt — la tot curentul vremii. Părerile şi judecăţile lor şi deci şi faptele lor sunt aşa de schimbăcioase, ca şi vremea în luna Aprilie. Ceeace au susţinut şi apărat cu toată tăria astăzi, părăsesc şi critică cu acelaş zel, mâne. Dăm apoi în contactul nostru zilnic, de oameni aşa de slabi de înger, încât fantazia şi dispoziţia lor momentană, mediul şi impresiile trecătoare le sunt singura călăuză. Sentimentalismul le copleşeşte raţiunea lor, întocmai ca neghina grâul. Unii ca aceştia nu se pot decide pentru nimica, căci le lipseşte tăria deciziunii.

Nu mai amintesc şi de alte «tipuri» de oameni, ci vin la întrebarea: *Ce-i de făcut?* Cum să stârpim un astfel de rău, înrădăcinat mai ales în mijlocul inteligenţii noastre? De unde să începem sanarea? Dela ceice au apucat deja o direcţie greşită? Desigur că nu. Un pom crescut încovoiat şi strâmb, nu se mai îndreaptă. Deaceea trebuiesc aţintite privirile asupra tinerei generaţii. Aceasta este pământul cel bun, care primind să-

[1] Cf. W. Foerster: Jugendlehre.

mânța adevărată, poate aduce rod însutit și înmiit. Și va aduce această recoltă abundentă — tinerimea noastră — când va fi pătrunsă de credința strămoșească, când se va lăsà condusă de biserica noastră, care știe să-i ferească de ispitele ademenitoare ale lumii, stie să le înlocuiască nestatornicia și fluturătatea cu exemple de bărbăție creștinească și activitate românească.

Și deoarece după un învățat[1] german «ceeace are să se practice în vieață, trebuie întrodusmai întâiu în școală» deaceea pun întrebarea: *cum* aveți Voi să vă însușiți — viitorul neamului de mâne — acea cugetare și activare bărbătească, de care mă ocup azi?... *Căi* sunt multe pentru de a ajunge la o astfel de calitate a caracterului. Amintesc aici câteva. Obicinuiți-vă mai întâi *să lucrați cu chibzuială*. Gospodăria ce o purtați acum e mică, cercul vostru de activitate ca studenți e restrâns, însă deajuns ca să vă dedați în administrarea și împlinirea datoriilor acestei stări, cu acea ordine, exactitate și disciplină, care va face cariera viitoare a Voastră una din cele mai prospere și binecuvântate.

Invățați-vă mai întâi de toate la *stimă proprie*. Prețuiți-vă trupul nu ca pe o massă de carne, oase și nervi, ci ca pe «un templu al Duhului sfânt», a cărui frumusețe, nu constă în găteala externă, ci în nobleța sufletului și a inimii. Prin aceasta veți delătură în mare măsură moliciunea, ce nu-i compatibilă bărbaților.

O cugetare bărbătească se poate sălășluì numai la acela, care din tinerețe cunoaște *înfrânarea*. Cine nu știe să-și înfrâneze ca tânăr poftele ochilor și ale urechilor, cine nu poate suportà o vorbă mai nepoliticoasă a camarazilor săi, cine tremură de sforțări mai mari, cine e alegător în mâncare și băutură, cine se lasă copleșit peste măsură de ocaziile vesele sau triste, ori se simte vătămat prin advertismente, cine nu se poate disciplinà etc.. acela e departe de a ajunge la energia bărbătească. Un singur mijloc e: să învețe din tinerețe exercitarea lui *sustine* et *abstine*.

Puneți deosebit pond pe cultivarea acelor *puteri spirituale*, cari constituesc nobleța firii interne a omului. Nu bogăția vremelnică a materiei, ci cea neperitoare a duhului, nu poziții înalte, nici vaza socială, ci onestitate adevărată, sinceritate și omenie, nu îngrămădirea cunoștințelor, ci calitatea lor și mai presus *virtutea* să o aveți pururi înaintea ochilor. Și aceasta o veți ajunge atunci, când religia și morala va fi obiectul predilect al studiului vostru.

Considerați-vă *unii pe alții* ca pe niște *frați*, legați între olaltă prin comunitatea credinții, a limbii și a sângelui, prin identitatea idealului național.....

Umblați după prescriptele evanghelice «îmbrăcând pe Domnul Isus Hristos» adecă cultivându-vă după *modelul Lui*. Vă aduceți aminte de cuvintele copilului Isus, în templul din Ierusalim: «n'ați știut, că mi-se cade

[1] Humboldt.

să fiu în casa Tatălui meu ceresc». (Luca 2, 49). In acest răspuns — dat părinților săi pământești ce-L căutau — la vârsta de 12 ani zace o desăvârșită cugetare matură. Incă deatunci și-a recunoscut El chemarea în toată plenitudinea ei. Voința Tatălui ceresc a format norma vieții întregi a lui Isus. Această voință i-a pătruns toată activitatea lui corporală și spirituală, i-a devenit o necesitate ca și mâncarea și băutura. «Mâncarea mea este ca să fac voia Celuice m'a trimes, să îndeplinesc lucrul Lui». (Ioan 4, 34).

Pe muntele Maslinilor, pe locul unde s'a înălțat Isus la cer o piatră poartă inscripția: *Imitați-L!* Desigur în multele binefaceri ce le-a făcut. Luați-vă de model pe Domnul Hristos și pășiți pe urmele Lui! Să nu obiectați, că vă înfățișez ca model, un ideal ce nu se poate ajunge. E drept, nu se poate ajunge, dar dați-vă osteneală să Vă apropiați de El. Insuși Mântuitorul n'a zis: Ajungeți-mă întru deplinătatte, ci *urmați-mi* întru ea. Și îi puteți urmà de veți aveà pururi înainte, aceeace L-a caracterizat pe El încă de copil.

La Romani, copilul împlinind 15 ani erà îmbrăcat cu toga virilis și dus în Forum romanum. Cu aceasta el își încheià copilăria — devenià bărbat și trebuià să și dovedească o purtare de bărbat. Consecvența acestui fapt vă privește — ca pe niște Români, ce sunteți.

Cercați să deveniți bărbați, ceeace vă aduce onoare. Lumea cere bărbați, neamul nostru cu atât mai mult. Cugetare și lucrare națională — iată bărbăția!

Deaceea, iubiți studenți, «*Lucrați bărbătește și Domnul v'a întărì inima Voastră*». (Ps. 26, 14).

Dr. C. Papuc-Săceleanu.

MIȘCAREA LITERARĂ.

Evanghelia ca temelie a vieții, de Petrov, traducere de *Dim. I. Cornilescu.* București 1914, pag. 77, prețul 1 leu.

Sunt scrieri, pe cari cetindu-le îți cultivi intelectul, îți sporești cunoștințele, dar inima și voința nu ți-le încălzesc și pun în mișcare. Le lipsește puterea de formare a caracterului. Cu mult mai prețioase decât acestea, sunt scrierile cari ne sporesc energia voinții bune și ne infiltrează un duh curat în inimi. Cetirea unei scrieri de acest fel e ca o ploaie mănoasă, care ne trezește la vieață puterile din suflet și le face roditoare în fapte bune.

La categoria din urmă numărăm scrierile preotului rus, cu suflet de apostol, G. Petrov. Acest scriitor are un deosebit dar de-a găsì legături între principiile creștinești și necesitățile vieții omului de astăzi, și astfel scrisul lui e foarte atrăgător pentru orice om deprins să cugete asupra problemelor vieții. Vechile adevăruri ale evangheliei le înfățișează într'o formă literară frumoasă, adeseori poetică, și le interpretează chemând într'ajutor experiențele de vieață ale zilelor noastre. Cetind cele cinci capitole ale scrierii de față, rămâi cu convingerea întărită, că, ori câte în-

cercări se fac pentru a găsì o nouă morală şi o nouă îndrumare a conştiinţelor, totuş — adevărata temelie neclătită a vieţii poate să fie numai evanghelia lui Hristos. Noi creştinii trebuie să ne bucurăm de toate progresele culturii şi civilizaţiei moderne şi să contribuim la creşterea lor continuă, dar să nu uităm nici o clipă, că altă temelie decât aceea care este pusă: Hristos — nimenea nu poate să pună vieţii. A năzuì spre Hristos înseamnă deci şi astăzi, a năzuì spre cel mai mare şi mai sfânt ideal al vietii omeneşti. Celce vrea să se inspire de aceste idei, să ceţească cu atenţiune frumoasa traducere din Petrov, anunţată în fruntea acestor şire.

*

«*Monstruozităţi sau o îndrăzneală prea mare*» *a unui scaun bisericesc în anul Domnului 1914*, de *Eusebiu Popoviciu*, membru al consistorului arhiepiscopesc. Cernăuţi 1914.

Conţine un răspuns de justificare la acuzele aduse consistorului arhiepiscopesc din Cernăuţi, în chestiunea pensionării beneficiaţilor inabili.

*

Masa studenţilor români din Braşov. Darea de seamă a XVI pe anul 1913—14, de V. Oniţiu.

Această instituţie de binefacere a fost înfiinţată la anul 1898 şi de atunci a cheltuit suma de cor. 73,459·95 pentru ajutorarea alor 576 şcolari. Averea ei întreagă este astăzi de cor. 77,267·26. Recomandăm atenţiunii inimilor nobile această instituţie creştinească.

*

Din «*Biblioteca pentru toţi*» am primit Nr. 901: *Cultul oamenilor mari*, de *G. Aslan*.

Câteva articole tratând subiecte diferite, dar totuş având la bază aceeaş idee călăuzitoare, constituesc o instructivă şi plăcută lectură pentru publicul mare. Preţul 30 bani.

*

Vieaţa mea, scrisă de mine după cât mi-am putut aduce aminte. *Constantin Erbiceanu*. Tipărită după moartea autorului de fostul lui şcolar *Ioan Ilie Teodorescu*. Bucureşti 1913.

Vieaţa fostului profesor la facultatea teologică din Bucureşti, Constantin Erbiceanu, a fost plină de muncă stăruitoare şi călăuzită de înalte motive morale. Cu aceste îndemnuri rămâi în suflet cetind paginile pe cari el însuş şi-a zugrăvit, fără alese podoabe de formă, cursul vieţii sale. Urmărind vieaţa altuia, ţi-se trezeşte răspunderea faţă de ceeace trebuie să fi tu şi cauţi îndrumări pentru vieaţa ta.

*

«*Biblioteca profesională*» e titlul unei publicaţii în care a apărut, ca primul număr: *Ce sunt motoarele?* Cum funcţionează? de *I. Giulea*, mehanic. Librăria Alcalay răspunde prin aceste publicaţii unei simţite necesităţi. Preţul lei 1·50.

CRONICĂ BISERICEASCĂ-CULTURALĂ.

Un dar! Pe lângă nepăsarea ce am întâmpinat-o din partea unor preoţi, redactând această revistă am avut şi multe mulţumiri, văzând interesul celor buni faţă de ea. Acest interes ni-a dat îndemn să continuăm opera noastră, din care au răsărit incontestabile foloase pentru cultura preoţimii. Aceste foloase nu le văd aceia, cari cred, că vieaţa unei biserici se reduce numai la chestiunile de administraţie şi la aranjarea trebuinţelor materiale ale poporului, dar *nu pot înţelege rostul superior al unei propagande de idei şi credinţe creştineşti*, menite să întărească sufletele, să le înalţe spre idealul evangheliei şi să le angajeze la muncă în slujba acestui ideal. Şi *nu pot înţelege* acest rost, fiindcă înşişi — chiar preoţi fiind şi aceasta încă cu atât mai rău — nu au entuziasmul curat al inimei creştineşti faţă de idealul evangheliei, nu simt că mântuirea sufletelor individuale, ca şi a sufletului unui popor, numai prin coborîrea acelui ideal în realitatea vieţii poate să sosească. Dacă n'am vedeà răsfăţându-se asemenea defecte sufleteşti, ignoranţa în cele teologice şi nepăsarea în cele religioase tocmai acolo de unde, în loc să ne sosească câte-o rază de lumină, ne vin cuvinte de descurajare şi apreţieri la cari nu ne aşteptam am puteà să facem şi altceva decât să scoatem această revistă. Numai cât noi ne avem îndemnurile la muncă înlăuntrul nostru şi deaceea ne simţim cu atât mai datori să o continuăm, cu cât mai puţin interes vedem faţă de vieaţă religioasă şi multele probleme legate de ea în sinul bisericei lui Hristos.

Ne cade bine când vedem că munca noastră, pe lângă toate greutăţile ce le întâlneşte, dă roade şi află răsunet în inimele păstorilor celor buni. Ca dovadă despre aceasta avem nenumărate scrisori de încurajare pela preoţi de-ai noştri din diferite părţi ale mitropoliei. Pe rând vom publicà unele din ele, cari prezintă un interes mai general. De astădată reproducem părţi dintr'o scrisoare ce ne-a trimis-o părintele *Alexandru Sava din Bedeciu* şi în care se angajează să plătească abonamentul la revista noastră pentru 2 preoţi săraci. Iată ce ne scrie păr. Sava, între alte comunicări:

«Dela apariţia ei «Revista Teologică» am abonat-o totdeauna, pentrucă mi-a plăcut să am şi să cetesc o foaie de specialitate, căci ştiut este, că ştiinţa nu stă locului, ci înaintează mereu şi zilnic ni-se îmbie idei nouă, scoase din munca unuia sau altuia. Dar, durere, nu toţi oamenii noştri cugetă la fel; e prea multă nepăsare faţă de chestiunile vieţii duhovniceşti la oamenii noştri. Ei cearcă să se îmbogăţească prin toate mijloacele. Intrebările obicinuite ce şi-le pun unul altuia sunt cam acestea: ce mai faci frate? câţi boi ai? câţi cai ai? cât ai sămânat? etc. Dar foarte arareori ne întrebăm, cum stăm cu sămânătura cea duhovnicească? de unde culegem grâul pe care avem să-l sămânăm pe acest ogor?

câte foi de specialitate ai, frate? câte opuri de specialitate ţ'ai comandat în acest an? — Acestea sunt întrebări prea mari. Sunt mulţi cari nici manualele teologice nu le mai posed, ci cel mult protocoale de ale sinoadelor eparhiale şi congresuale netăiate, un calendar şi Telegraful — atâta tot. Da, aşa stau unii dintre ai noştri: ochi au şi nu văd cum înaintează oamenii pe toate terenele, dar ei înşişi nu se silesc să dea înainte în cele teologice şi bisericeşti. Ei nu pricep că astăzi un popor fără carte şi mai ales fără conducători luminaţi în toate privinţele, dar mai ales luminaţi în cunoaşterea lucrurilor dumnezeeşti, este judecat la moarte. Unii doar de mai cetesc câte un ziar, unde se bălăcăresc fruntaşii şi instituţiunile noastre, dar foi serioase nu.»

Dupăce ne spune cuvinte de încurajare, păr. Sava sfârşeşte scrisoarea aşa:

«În sânul preoţimei noastre sunt şi atari preoţi cari, îngreunaţi cu familie mare, pe lângă toată bunăvoinţa nu pot abonà «Revista Teologică», deşi numărul acestora e mic de tot. Totuş pentru a uşurà greutăţile unor asemenea preoţi, *Vă rog, d-le* profesor, *să trimiteţi revista la doi astfel de preoţi pe cheltuiala mea, angajându-mă să achit abonamentul nu peste mult timp*».

Mulţumind şi noi păr. Sava pentru cuvintele de încurajare ce ni-le-a trimis şi pentru jertfele ce e gata să le aducă pentru revista noastră, rugăm pe ceice doresc să beneficieze de ofertul păr. Sava să ne scrie, rămânând ca Sfinţia Sa să aleagă apoi pentru cine voeşte să achite abonamentul.

*

Desăvârşire. Un prietin vizită pe Michail Angelo pe când acesta lucrà la cele din urmă amănunte ale unei statui. Câtva timp după aceea prietinul vizită din nou pe marele măestru care se găsià încă tot la aceleaşi lucrări. Dupăce examină opera artistului, prietenul îi zise acestuia: «De când am fost mai pe urmă la tine, n'ai lucrat nimic la această operă». — «Greşeşti, — îi zise măestrul — căci, iată, partea aceasta am poleit-o, expresia aceasta a feţii am caracterizat-o mai bine, am stilizat buza din jos, am pus mai multă energie în muschiul cutare». — «Foarte bine, răspunse prietenul — dar toate acestea sunt nişte lucruri mici». — «Va fi aşa cum! tu zici, — îi replică artistul — dar nu uità că lucrurile acestea mici adaog mult la desăvârşirea operei, iar desăvârşirea nu e lucru mic».

Spune, iubite cetitorule, dai şi tu importanţă lucrurilor mici, înţelegând cât de mult contribuesc ele la frumseţa caracterului?

*

Sportul. Intr'un articol publicat în ziarul «*Românul*» (Nr. 143), d-l *Virgil Oniţiu*, directorul liceului nostru din Braşov, tratând despre importanţa sportului pentru creşterea tinerimii, spune între altele următoarele:

«Astfel sporturile în general angajează la o armonică şi plăcută cooperare sufletul şi trupul şi produc în om o plăcere senină, o creştere a energiei de vieaţă, un echilibru sănătos între forţele sufleteşti şi trupeşti, o înviorare sufletească, o potenţare a conştiinţei de sine şi a simţului de onoare şi de demnitate şi mai cu seamă o fortificare fizică; ele ne fac corpul uşor, elastic şi supus la orice poruncă ce-i vine dela suflet. Pe lângă aceste preţioase foloase cele mai multe sporturi contribue la desvoltarea sentimentului social în noi, a simţului de disciplină în împreunălucrare socială. Un tânăr agerit prin sporturi ştie să comande, dar ştie şi să se supună; lăsat singur, avizat la puterile proprii în situaţii grele, — el nu-şi pierde capul aşa de uşor, ca unul lipsit de educaţia sportivă, iar în tovărăşie cu alţii el nu sparge legăturile sociale, ci le strânge şi le încheagă. — Iată dar că şcoala şi casa părintească nu pot să-şi închiză uşile în faţa mişcării sportive, ale cărei valuri abià acum au ajuns până la noi, ci dimpotrivă, trebuie să dea cea mai mare atenţiune acestei mişcări şi s'o utilizeze cu chibzuinţă pentru completarea şi desăvârşirea creşterii tinerimii noastre».

*

Puterea morală. In discursul prin care d-l *N. Iorga* a deschis în anul acesta cursurile de vară dela Vălenii de Munte, a spus şi următoarele cuvinte:

«La orice putere materială ce se desfăşură în activitatea unui stat, se adauge o *putere morală* ce s'a format în sufletul unui popor. Şi pentru cine-şi aduce aminte puţin de lucrurile de ieri, pentru cine cercetează puţin lucrurile de azi, se impune convingerea că *aceasta* (adecă puterea morală) e *elementul de căpetenie*, fără care celalalt urmează legilor fireşti de inerţie şi fărâmiţare a lucrurilor neînsufleţite din această lume, pe când cele însufleţite, trăind şi desvoltându-se, produc o vieaţă şi atunci când intervine fireasca lor desagregare, şi ele lasă în urma lor o amintire care e însaş un factor învietor. *A cultivà sufletul nostru naţional potrivit cu necesităţile morale superioare care îndreptăţesc şi consfinţesc vieaţa, este azi mai mult decât oricând o datorie.*»

In serviciul cultivării acelei puteri morale, care e «elementul de căpetenie» în vieaţa unui popor, trebuie să stee în primul rând preoţimea. Iată deci cât de mare e chemarea noastră în mijlocul poporului!

———— ————

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice, date și indigitări tipiconale pe lunile Iulie, August, Sept. 1914.

Duminecă în 6 Iulie la vecernie: Dumineca a 6-a după Rusalii, glas 5, voscreasna 6, Evanghelia dela Mateiu: «In vremea aceea intrând Isus în corabie»...

Duminecă în 13 Iulie. Dumineca a 7-a după Rusalii a ss. Părinți, glas 6, voscreasna 7, Evanghelia dela Mateiu: «Zis-a Domnul învățăceilor săi: «voi sunteți lumina lumii» (Caut-o Nov. 25).

Duminecă în 20 Iulie. Dumineca a 8-a după Rusaliii (sf. proroc Ilie), glas 7, voscreasna 8, Evanghelia dela Mateiu: «In vremea aceea văzând Isus popor mult»... (Celelalte indicațiuni fiind și sărbătoare mineială, se pot aflà la ss. ap. Petru și Pavel din Dumineca a 5-a după Rusalii).

Duminecă în 27 Iulie. Dumineca a 9-a după Rusalii, glas 8, vers 9, Evanghelia la liturghie dela Mateiu: «In vremea aceea silit-a Isus pe învățăceii săi să între în corabie»...

Duminecă în 3 August. Dumineca a 10-a după Rusalii, glas 1, voscr. 10, Evanghelia dela Mateiu: «In vremea aceea s'a apropiat către Isus un om»...

Miercuri în 6 August. Schimbarea la față. La utrenie: la «D-zeu este Domnul» troparul praznicului de 3 ori, sedelnele mineiului cu ecteniile obișnuite, polileul și pripelele și celelalte din mineiu. Evanghelia utreniei dela Luca: «In vremea aceea luând Isus pe Petru, pe Ioan și pe Iacob» — Psalmul 50, catavasiile crucii. La peasna a 9-a în loc de imnul născătoarei de D-zeu se cântă pripelele din Mineiu. Sfetilna praznicului de 3 ori – hvalitele mineiului cu «mărire — și acum — suit-a Isus pe Petru». Doxologia pe antifonul glasului 8, la Liturghie în loc de «binecuvintează suflete al meu» antifonul 1, înainte de «Unule născut» antifonul 2, și în loc de fericiri, antifonul 3. In loc de «Cuvine-se cu adevărat» cântăm irmosul praznicului și la priceasnă «întru lumina feții tale Doamne vom umblà și întru numele tău ne vom bucurà în veci».

Duminecă în 10 August. Dumineca a 11-a după Rusalii, glas 2, voscr. 11, Evanghelia dela Mateiu: «Zis-a Domnul pilda aceasta: Asemănatu-s'a împărăția ceriului omului-împărat». In loc de «Cuvine-se cu adevărat», cântăm irmosul praznicului Schimbării la față.

Joi în 14 August la vecernie. La «Doamne strigat-am» stihirile mineiului pe 8, «mărire — și acum — Cu voia cea dzeească stăpânitoare» pe 8 glasuri. Vohod – prohimenul zilei — paremiile mineiului — ecteniile obișnuite — stihoavna din Mineiu cu «mărire — și acum» — «Când te-ai dus Născătoare de D-zeu fecioară». După Tatăl nostru, troparul praznicului de 3 ori și otpustul.

Vineri în 15 August. Adormirea Născătoarei de D-zeu. La utrenie: la «D-zeu este Domnul» troparul praznicului de 3 ori. Sedelnele mineiului cu ecteniile obișnuite. – Polileul și pripelele și celelalte din Mineiu. Evanghelia utreniei dela Luca: «In zilele acelea sculându-se Mariam». La peasma a 9-a a catavasiilor în loc de «mărește suflete al meu», cântăm pripelele praznicului.

La liturghie fericirile pe troparul glasului 1 cu «mărire — și acum» dela peasna a 6-a a canonului.

Duminecă în 17 August. Mucenicul Miron. Dumineca a 12-a după Rusalii, glas 3, voscr. 1, Evanghelia la liturghie dela Mateiu: «In vremea aceea apropiatu-s'a către Isus un tinăr oarecarele».

Duminecă în 24 August. Mucenicul Eutichiu. Dumineca a 13-a după Rusalii, glas 4, voscr. 2, Evanghelia la liturghie dela Mateiu: «Zis-a Domnul pilda aceasta: «Un om erà stăpân al casei».

Joi în 28 August la vecernie: Inceputul cu binecuvântare și celelalte, «Doamne strigat-am» cu 8 stihiri ale mineiului și cu «mărire — și acum» tot deacolo. Vohod — lumină lină — prohimenul zilei - cele trei paremii ale praznicului și ecteniile obișnuite. La stihoavnă se cântă stihirile mineiului. După «Tatăl nostru» troparul sfântului și «mărire — și acum» bogorodicina lui.

Vineri în 29 August. Tăierea cinstitului cap al cinstitului, măritului proroc, înainte mergătorului și botezătorului Ioan. La «D-zeu este Domnul» troparele dela încheierea vecerniei. Sedelnele mineiului și celelalte cântări din mineiu, Evanghelia utreniei: «In vremea aceea a auzit Irod». Psalm 50 și catavasiile crucii. La liturghie fericirile pe antifon 8 cu «mărire — cu rugăciunile Tale prorocule» și «și acum — Ceeace numai tu pui cuvânt» dela peasna a 6-a a canonului.

Duminecă în 31 August. Brâul preacuratei Mariei, Dumineca a 14-a după Rusalii, glas 5, voscr. La liturghie Evanghelia dela Mateiu: «Zis-a Domnul pilda aceasta: asemănatu-s'a împărăția ceriului omului-împărât».

Duminecă în 7 Septemvrie. Muc. Sozont. Dumineca a 15-a după Rusalii. Inainte de înălțarea sf. Cruci, glas 6, voscr., la liturghie Evanghelia dela Ioan: «Zis-a Domnul: nimenea nu s'a suit în ceriu»...

Duminecă în 7 Septemvrie la vecernie. La «Doamne strigat-am» punem stihirile pe 8, «mărire - și acum». In ziua cea binevestită. Vohod — Lumină lină, stihoavna mineiului cu «mărire — și acum»: Veniți toți credincioșii.

Luni în 8 Septemvrie. Nașterea preasfintei stăpânei noastre de D-zeu născătoarei și pururea fecioarei Mariei. La utrenie: La «D-zeu este Domnul» troparul praznicului de trei ori, apoi sedelnele mineiului cu ecteniile obișnuite — polileu — pripelele praznicului și celelalte din mineiu. Evanghelia utreniei dela Luca. Psalmul 50 — catavasiile crucii. La peasna a 9-a în loc de «ceeace ești mai cinstită», cântăm pripelele din mineiu. Sfetilna praznicului cu «mărire și acum» — hvalitele mineiului cu «mărire — și acum»: «Aceasta este ziua D-lui», Doxologia pe troparul glasului 6.

La liturghie în loc de «Cuvine-se cu adevărat», irmosul praznicului.

Sâmbătă în 13 Septemvrie. Vecernia se va face în modul obișnuit, luându-se la Doamne strigat-am și stihirile sărbătoarei.

Duminecă în 14 Septemvrie. Înălțarea cinstitei și de vieață făcătoarei cruci. Dumineca a 16-a după Rusalii, glas 7, voscr. 5. *La utrenie* «D-zeu este Domnul» pe melodia troparului glasului 7. Troparul glasului. «Mărire — și acum», Troparul sărbătorii: «Mântuește Doamne poporul tău». După stihologiile Psaltirei cântăm sedelnele gl. de rând cu ambele serii apoi «Polileul» cu pripelele sărbătoarei. Troparele învierii: «Bine ești cuvântat Doamne». Ectenie mică «sedealna polileului» cu «mărire — și acum», după ectenia mică ipacoiul, antifoanele glasului de rând, Evanghelia învierii și celelalte. Catavasiile: «Crucea însemnând Moisi», svetilna învierii, «mărire» - svetilna sărbătorii — «și acum». Bogorodicina dela svetilna învierii. La «hvalite» cântăm 4 stihiri ale glasului 4 ale sărbătorii. După doxologie preotul iese cu sf. Cruce și o așează pe Tetrapod cântând «Crucei Tale ne închinăm Hristoase».

Duminecă în 21 Septemvrie. Apost. Codrat. Dumineca a 17-a după Rusalii, după Inălț. sf. Cruci gl. 8 voscr. 6. Ev. 1 Marcu: «Zis-a Domnul, celace voiește să vină după mine».

Duminecă în 28 Septemvrie. Cuv. Hariton. Dumineca a 18-a după Rusalii gl. 1, voscr. 7. Ev. 1 dela Luca: «In vremea aceea stă Isus lângă iezerul Genizaretului:

Cantor.